

Κωστής Βαΐτσος

Ριζικές τεχνολογικές αλλαγές και η νέα «τάξη» στην παγκόσμια οικονομία*

1. Εισαγωγή

Στην περίοδο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι τότε ηγεμονικές δυνάμεις επέβαλαν τους κύριους κανόνες με τους οποίους επιχειρούσαν να ελέγχουν για αρκετές δεκαετίες από εκεί και πέρα, το διεθνές οικονομικό σύστημα. Κατασκεύασαν επίσης και έθεσαν υπό έλεγχο σε ευρεία κλίμακα πολλούς από τους σημαντικότερους θεσμούς που προωθούσαν την συμμόρφωση στα νέα πρότυπα. Μέσα από μια σειρά πολυμερείς συμφωνίες, δημιουργήθηκαν ειδικοί κανόνες και θεσμοί. Καλύπτουν (α) σημαντικούς τομείς του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών (δηλαδή η GATT [Γενική Συμφωνία για Εμπόριο και Δασμούς] όπου, σε σχέση με άλλους τομείς πολιτικής, διατηρήθηκε μια πιο διαφοροποιημένη βάση θεσμοθετημένων διαδικασιών αποφάσεων), (β) θέματα συναλλαγματικής ισοτιμίας και διεθνούς οικονομικής διαχείρισης (δηλαδή, οι κανόνες του Bretton Wood και η ίδρυση του ΔΝΤ με δεσπόζουσα την παρουσία των ΗΠΑ) και (γ) ορισμένους τομείς αναπτυξιακής χρηματοδότησης και αναπτυξιακής πολιτικής (δηλαδή, η Διεθνής Τράπεζα και άλλα πολυμερή οικονομικά ιδρύματα).

Αντίθετα, η συμπεριφορά των ξένων άμεσων επενδύσεων και των διεθνικών επιχειρησιακών δραστηριοτήτων, η μετανάστευση του εργατικού δυναμικού, οι τεχνολογικές συνδιαλλαγές, το εμπόριο και οι επενδύσεις στις υπηρεσίες δεν αντιμετωπίστηκαν σε πολυμερές επίπεδο. Αντ' αυτού, ακολουθήθηκαν εθνικές πολιτικές και, σε κάποιες περιπτώσεις, επιτεύχθηκαν διμερείς συμφωνίες. Σε ειδικές περιπτώσεις, όπως οι πατέντες, τα copyrights και τα εμπορικά σήματα, οι καθοριστικές αρχές πολιτικής βασίστηκαν σε διεθνείς κανόνες που προέρχονταν κυρίως από τον περασμένο αιώνα (για παράδειγμα, από τη Συνθήκη του Παρισιού του 1883 και τη Συνθήκη της Βέρνης του 1886).

Η καταγωγή των πολυμερών κανόνων που, για τρεις ή τέσσερις δεκαετίες στη

* Μετάφραση από την αγγλική άρθρου που πρωτοδημοσιεύθηκε στο *European Journal of Development Research*, Τόμος, 1, αρ. 1, Ιούνιος 1989 σελ. 60-84. Η αρχική έρευνα για το κείμενο αυτό έγινε στα πλαίσια των εργασιών της UNCTAD για τις συμβουλευτικές εργασίες των διαπραγματεύσεων του Κύκλου της Ουρουγουάης και τμήμα της δημοσιεύθηκε στο *Review, Journal of the Fernand Braudel Center*.

Από τη μια μεριά υπάρχει ένα σύνολο «νέων θεμάτων» που αντανακλά προβληματισμούς πολιτικής που μπορεί να ανιχνεύσει κανείς στις ριζικές τεχνολογικές αλλαγές που εφαρμόζονται στις σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής: Σ' αυτή την περίπτωση οι βιομηχανικές χώρες ακολουθούν συγκεκριμένες εθνικές αναπτυξιακές και προστατευτικές πολιτικές —θα αναφερθούμε παρακάτω στο θέμα— ενώ προσπαθούν να διευθετήσουν διμερώς τις διαφορές αντιπαραθέσεις που δημιουργούνται ανάμεσά τους. Ταυτόχρονα, όμως, εξασκείται περισσότερο ή λιγότερο συμπαγής πίεση στις αναπτυσσόμενες χώρες για να ανοίξουν τις αγορές τους στις αντίστοιχες εμπορικές και επενδυτικές συναλλαγές που περιλαμβάνουν «δευτερογενείς» (downstream) εφαρμογές των νέων τεχνολογιών. Αναζητήθηκαν επίσης νέα πρότυπα που θα πρόσφεραν προνομιακή πρόσβαση σε αγορές μέσα από προτεινόμενα όργανα πνευματικής ιδιοκτησίας. Σ' όλους αυτούς τους τομείς η πρωτοβουλία εναπόκειται στους τεχνολογικούς ηγέτες, ενώ οι υπόλοιπες βρίσκονται συχνά σε αμυντική διαπραγματευτική θέση.

Από την άλλη μεριά, υπάρχει ένας αριθμός «παλαιότερων» θεμάτων στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας, που αναφέρονται σε προστατευτικές πολιτικές οι οποίες εφαρμόζονται σε περισσότερο «παραδοσιακά» προϊόντα συχνά χρησιμοποιώντας περισσότερο ώριμες τεχνολογικές εισροές. Περιλαμβάνουν καθαρά ανοικτούς περιορισμούς στο εμπόριο ή «εθελοντικούς» περιορισμούς στις εξαγωγές, τη χρησιμοποίηση εμπορικών «αντιποίνων» σε σχέση με επενδύσεις, εμπορικές και άλλες οικονομικές ή ακόμη και μη οικονομικές διαμάχες, διάφορους αντισταθμιστικούς δασμούς για να αυξηθούν οι τιμές εισαγωγών κ.λπ.

Οι λόγοι για τους οποίους η δεκαετία του '80 γέννησε τόσο σημαντικές πολυμερείς πρωτοβουλίες εμπεριέχουν, σε μεγάλο βαθμό, παράγοντες που έχουν να κάνουν με την τεχνολογία, οι οποίοι διαπερνούν τη συνολική λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας.

- (i) Κάποιες θεμελιώδεις και δομικές αλλαγές διείδυσαν στην παγκόσμια παραγωγική βάση, σαν άμεσο επακόλουθο ριζικών τεχνολογικών καινοτομιών. Αυτές οι αλλαγές κατέστησαν ξεπερασμένες και ανεπαρκείς για την επιτυχή αντιμετώπιση των νέων οικονομικών πραγματικοτήτων πολλές από τις υπάρχουσες διμερείς και πολυμερείς θεσμικές διευθετήσεις, που στο παρελθόν ρύθμιζαν τη διεθνή ροή των οικονομικών συντελεστών, τις εμπορικές και επενδυτικές σχέσεις
- (ii) Η διαδικασία σύγκλησης οικονομιών και παραγωγικότητας μέσα από τη διεθνή διάχυση περισσότερο ώριμων τεχνολογιών ανέδειξε ένα πολυπολικό παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Προκάλεσε επίσης ένα φαινόμενο εκτόπισης μέσα από αναδιάταξη δραστηριοτήτων σ' αυτές τις βιομηχανίες πιο ώριμης τεχνολογίας. Η συνακόλουθη βραδύτερη ολική μεγέθυνση στη συνολική παραγωγή και το εμπόριο κατέστησε την απορρόφηση των δημιουργούμενων ανταγωνιστικών πιέσεων περισσότερο οδυνηρή, κοινωνικά και οικονομικά.

- (iii) Η Κυβέρνηση των ΗΠΑ ένωσε ότι ήταν ανάγκη, ειδικά στην τωρινή δεκαε-

τία, να επαναβεβαιώσει την οικονομική ισχύ της χώρας σε σχέση με τις άλλες βιομηχανικές χώρες κάτω από το φως των δικών της χαμηλότερων μακροπρόθεσμων ρυθμών μέσης ανάπτυξης της παραγωγικότητας. Αυτό έθεσε σοβαρές ανταγωνιστικές απειλές στα οικονομικά και άλλα συμφέροντα των ΗΠΑ, σε παγκόσμια κλίμακα.

Σε πολλά από τα προαναφερθέντα θέματα, οι υποβόσκουσες εντάσεις περιλαμβάνουν σήμερα συγκρούσεις κατά κύριο λόγο «Βορρά - Βορρά» παρά «Βορρά - Νότου». Υπάρχουν επίσης αρκετές σημαίνουσες διαφορές ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες χώρες ως προς την έκταση και τη φύση της συμμετοχής τους στη νέα τεχνολογική εποχή. Γενικά, και όπως συνέβη σε προηγούμενες περιόδους που χαρακτηρίζονταν από ριζικές τεχνολογικές καινοτομίες, θεμελιώδεις αλλαγές γίνονται στην οικονομική σφαίρα και τον παραγωγικό ορίζοντα των κοινωνιών. Με τη σειρά τους, τέτοιες αλλαγές αναδιαρθρώνουν το διεθνή καταμερισμό εργασίας και τη συνολική λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας.

2. Οι νέες διεθνείς οικονομικές σχέσεις

Η νέα διεθνής οικονομία στηρίζεται στο ακόλουθο τρίποδο:

- Σε μια ιδεολογία και σε νέες μορφές επιλεκτικού, αλλά ιδιαίτερα δραστήριου, φιλελευθερισμού στα διεθνή οικονομικά, σχεδιασμένου για να ενισχυθεί η πρόσβαση σε ξένες αγορές. (Τέτοια πολιτική ακολουθείται από κυβερνήσεις διαφόρων πολιτικών φιλοσοφιών).
- Σε ένα έντονο στοιχείο προστατευτισμού και πολλαπλών κυβερνητικών παρεμβάσεων, ιδιαίτερα (α) κατά τη διάρκεια των αρχικών φάσεων ανάπτυξης νέων τεχνολογιών, νέων προϊόντων και νέων βιομηχανιών καθώς και (β) με στόχο την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών οικονομικών ανισορροπιών και των διαρθρωτικών μετασχηματισμών σε κλαδικό και μακροοικονομικό επίπεδο. (Και πάλι αυτή η ενίσχυση του ρόλου του κράτους υπερβαίνει τα όρια των ιδεολογικών και πολιτικών προτιμήσεων των συγκεκριμένων κομμάτων που βρίσκονται στην εξουσία).
- Σε μια εξελισσόμενη νέα διεθνή θεσμική δομή που να εξασφαλίζει την πειθαρχία στους νέους κανόνες συμπεριφοράς. (Η δομή αυτή περιλαμβάνει, όπως άλλες στο παρελθόν, μηχανισμούς για τη χρήση δύναμης και μονομερών ή ευρύτερα νομιμοποιημένων ποινών και κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Ο κύριος στόχος είναι ο έλεγχος της διαδικασίας της παγκόσμιας ανάπτυξης, όπως αυτή ξετυλίγεται μέσα από τη σύγχρονη τεχνολογική επανάσταση).

Στο πρώτο σκέλος του τρίποδα, η πρόσβαση σε τρίτες αγορές επιδιώκεται από εκείνους που ελέγχουν και καθορίζουν το ρυθμό εξέλιξης στη νέα παραγωγική τεχνολογία. Επιπλέον, λόγω της φύσης της τεχνολογίας, αυστηρά ιδιωτικές και εθνικές οικονομικές εκτιμήσεις είναι στενά συνδεδεμένες με στρατηγικούς,

πολιτικούς, πολιτισμικούς και άλλους σημαντικούς τομείς πολιτικής των κυβερνήσεων (για παράδειγμα προτεραιότητες της άμυνας, πολιτικές επικοινωνιών, ζητήματα ιδιωτικής ζωής των πολιτών, θέματα εκπαίδευσης και υγείας κ.λπ.).

Μετά την τεχνολογική επανάσταση του προηγούμενου αιώνα, η πρόσβαση σε εξωτερικές αγορές αιτιολογήθηκε και προωθήθηκε με το ευθύ, αλλά όχι και τόσο προφανές, οικονομικό σκεπτικό του συγκριτικού πλεονεκτήματος. Δεν ήταν καθόλου συμπτωματικό, ούτε ιστορικά τυχαίο, ότι ένα θεμελιακό στοιχείο του συνολικού εννοιολογικού πλαισίου των διεθνών οικονομικών αναπτύχθηκε στη χώρα που τότε ήταν ο ηγέτης στην τεχνολογία, δηλ. στη Μεγάλη Βρετανία από τον Ricardo. Παρά τις σοβαρές επιπτώσεις του, ένα θεμελιακό ζήτημα έμεινε έξω από το όλο πεδίο της λογικής του συγκριτικού πλεονεκτήματος, δηλαδή η φύση της εξειδίκευσης. Έτσι, το ποιός ανέπτυξε, ποιός έλεγχε και ποιός χρησιμοποίησε τη νέα παραγωγική τεχνολογία ήταν ζητήματα τα οποία ούτε καν θέτονταν. Αντίθετα, το επίκεντρο ήταν η αμοιβαιότητα των συμφερόντων που επιτυγχάνονταν διαμέσου των μηχανισμών της διεθνούς ανταλλαγής.

Η έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος ξεπέρασε, ωστόσο, την τεχνική και αυστηρά οικονομική σφαίρα του προβληματισμού. Απέκτησε έναν ισχυρό ιδεολογικό ρόλο και αξιοποιήθηκε για να ορθολογικοποιηθεί σχεδόν κάθε τύπος διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Πολιτικοί, δημοσιογράφοι και άλλοι επαγγελματίες χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο με καθολική και αποδεκτή ευκολία, χωρίς ποτέ να αναρωτιούνται τι πράγματι σημαίνει.

Σε προηγούμενες περιόδους ριζικών καινοτομιών, η πρόσβαση σε τρίτες αγορές, με σκοπό την εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας της τεχνολογικής προόδου, δεν απαιτούσε πάντοτε μια θεωρητική ορθολογικοποίηση. Αντίθετα, επιβαλλόταν και διαμέσου των κανόνων της αποικιοκρατίας με σκοπό την εξασφάλιση ωφελημάτων υπέρ των νέων βιομηχανιών των μητροπολιτικών κέντρων.

Στη σύγχρονη περίοδο της βαθιάς τεχνολογικής αλλαγής, οι μηχανισμοί και οι συνθήκες —άρα, και τα τεχνικά επιχειρήματα— τείνουν να γίνονται όλο και πιο πολύπλοκα, διαφοροποιημένα και εύκαμπτα. Οι μεγάλες οικονομικές αλλαγές που προκύπτουν συνεπάγονται, όπως θα υποστηριχθεί παρακάτω, ένα πλήθος ολοκληρωμένων πολύπλοκων σχέσεων παραγωγής και ανταλλαγής. Μερικές από αυτές αφορούν τις ισχυρές διασυνδέσεις και τις αλληλοκαλυπτόμενες σχέσεις μεταξύ των αντίστοιχων υποκλάδων για την ανάπτυξη του πλέγματος βιομηχανία - υπηρεσίες - τεχνολογία. Ένα τέτοιο οικονομικό πλαίσιο περιορίζει τις παραδοσιακές κλαδικές διαφοροποιήσεις, έτσι ώστε εμφανίζεται μια ταυτόχρονη διαδικασία βιομηχανοποίησης των υπηρεσιών (για παράδειγμα, μαζική χρήση κεφαλαιουχικού εξοπλισμού στις τηλεπικοινωνίες, στις τράπεζες, στις μεταφορές, στην υγεία κ.λπ.) και μια σημαντική «τριογενοποίηση» της μεταποίησης και άλλων δραστηριοτήτων (για παράδειγμα, υπηρεσίες λογισμικού και άλλες παραγωγικές υπηρεσίες και εισροές προστιθέμενης αξίας στην παραγωγή των αγαθών).

Επιπρόσθετα, συναντάται μια εξίσου ισχυρή διασύνδεση μεταξύ κυβερνήσεων και επιχειρήσεων ή ακόμη και από κοινού ανάληψη μη-διαφοροποιημένων ρόλων στη συμπεριφορά και στις οικονομικές επιδόσεις τους. Τέλος, οι σύγχρονες

ριζικές καινοτομίες δημιουργούν ιδιαίτερα ισχυρές και κοινές απαιτήσεις για συγκεκριμένες ειδικότητες και πηγές πληροφοριών καθώς και για τη χρήση «ευφυούς» κεφαλαίου, το οποίο ενσωματώνει και χρησιμοποιεί τη νέα τεχνολογία.

Οι πολυπλοκότητες αυτού του νέου σενάριου μπορεί πιο εύκολα να ορθολογικοποιηθούν και να γίνουν κατανοητές, ιδιαίτερα όσον αφορά την κοινή γνώμη, κάτω από το απλό και ευθύ έμβλημα της απελευθέρωσης των αγορών και της πρόσβασης σ' αυτές. Το πολιτικό μήνυμα αυτού του θέματος δεν βρίσκεται στο μέσο εφαρμογής του (το οποίο μπορεί να είναι τεχνικά και αναλυτικά αρκετά σύνθετο) αλλά στην απλότητά του. Επίσης, η χρήση της ωμής ισχύος από τις κυβερνήσεις και τους εταιρικούς τεχνολογικούς ηγέτες είναι εκτεταμένη έστω και αν λειτουργεί δια μέσου θεσμικών μέσων, άγνωστων κατά τις προηγούμενες τεχνολογικές επαναστάσεις.

Σε αντίθεση με την ιδεολογική και πολιτική δέσμευση για απελευθέρωση των αγορών σε διεθνή κλίμακα, το δεύτερο σκέλος του τρίποδα, που αναφέρθηκε παραπάνω, αφορά πολύπλευρους, νέους και πιο δραστήριους ρόλους των κυβερνήσεων και του κρατικού τομέα γενικά. Μεταξύ άλλων βασικών στόχων και προκειμένου να περιορισθούν οι «αντιπαραγωγικές ανταγωνιστικές δυνάμεις», τόσο ο αρχικός ηγέτης (ΗΠΑ) όσο και εκείνοι που ακολούθησαν αργότερα με επιτυχία τα άλματα της νέας τεχνολογίας (Ιαπωνία, μερικές χώρες της ΕΟΚ, Ν. Κορέα, Βραζιλία κ.λπ.) χρησιμοποίησαν ισχυρούς και αποτελεσματικούς κυβερνητικούς μηχανισμούς προστατευτισμού, με σκοπό να προωθήσουν την εθνική τους ανάπτυξη.

Τέτοιες προστατευτικές πολιτικές γενικά συνεπάγονται μια ολοκληρωτική δέσμη μη-δασμολογικών, κυρίως, φραγμών. Καλύπτουν εκτεταμένες πρακτικές του τύπου «αγοράζετε εθνικά» (ιδιαίτερα στις κρατικές προμήθειες και στις δραστηριότητες των εθνικών φυσικών μονοπωλίων στις τηλεπικοινωνίες, στη διαστημική τεχνολογία, στην ενέργεια, και στην άμυνα)¹. Περιλαμβάνουν επίσης (α) άμεση επιδότηση της ανάπτυξης τεχνολογίας, προϊόντων και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, (β) διάφορες μορφές χρηματοδοτικής βοήθειας και κάλυψης του κεφαλαίου υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου για την εμπορική εκμετάλλευση νέων τεχνολογιών, εξοπλισμού και προϊόντων, (γ) βιομηχανική στοχοθέτηση που περιλαμβάνει ολοκληρωμένες δεσμεύσεις μεταξύ κυβερνήσεων και επιχειρήσεων, (δ) κυβερνητικά επιχορηγούμενη έρευνα και βιομηχανική υποδομή καθώς και επιδοτούμενες εξαγωγές, (ε) άμεση ή έμμεση απαγόρευση συμμετοχής ξένων επιχειρήσεων, κ.λπ. Μπροστά σ' αυτό την καταιγισμό των μεγάλης κλίμακας κυβερνητικών επεμβάσεων και προστατευτικών πολιτικών του κρατικού τομέα των μεγάλων βιομηχανικών χωρών, οι πολιτικές υποκατάστασης εισαγωγών των αναπτυσσόμενων οικονομιών στους περισσότερο παραδοσιακούς τομείς της βιο-

1. Βλέπε για παράδειγμα, OECD, «Trade in High Technology Products in the Semiconductor Industry: Industrial Structures and Government Policies», Secretariat, Paris, Μάης 1984 και OECD, «Trade in High Technology Products: The Space Products Industry», Secretariat, Paris, Μάρτης 1985.

μηχανίας και των υπηρεσιών εμφανίζονται σαν δειλές και περιορισμένες προσπάθειες προώθησης της τοπικής παραγωγικής ανάπτυξης.

Τέλος, αυτό τον καιρό συντελείται μια διεθνής και εθνική θεσμική νομική ανασυγκρότηση σε μεγάλο εύρος και βάθος. Η λειτουργία της έγκειται στο να διευκολύνει τους βαθείς οικονομικούς μετασχηματισμούς που προκαλούνται από τις τεχνολογικές αλλαγές. Η χρήση ισχύος, η ανεπάρκεια πολλών υπαρχόντων και απαρχαιωμένων νομικών και θεσμικών πλαισίων καθώς και η σχετική θέση των διαφόρων χωρών σ' ένα διεθνή καταμερισμό εργασίας που αλλάζει έχουν υπαγορεύσει νέες πρωτοβουλίες για τη διαχείριση των νέων διεθνών οικονομικών. Μια πρωτοποριακή περίπτωση, που εκφράζει με λίγο-πολύ συνεκτικό και συνεπή τρόπο τα κατεστημένα συμφέροντα και τις πρωτοβουλίες των ηγετών της τεχνολογίας, είναι η περίπτωση του νόμου για το Εμπόριο και τους Δασμούς των ΗΠΑ, που υιοθετήθηκε το 1984².

Οι παραπάνω παράγοντες και πρωτοβουλίες εμφανίστηκαν και επιβάλλονται με ταχύ ρυθμό στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Αν και αυτός ο ρυθμός υστερεί σε σχέση με το ρυθμό των μεταβολών των μεγάλων τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων που τις συνοδεύουν, εντούτοις οικοδομούν πολύ γρήγορα ένα νέο θεσμικό σύστημα κανόνων και πρότυπων οικονομικής συμπεριφοράς σε παγκόσμια κλίμακα.

3. Κύριες πρωτοβουλίες θεσμικού χαρακτήρα και μέτρων πολιτικής

Οι επιπτώσεις των σύγχρονων τεχνολογικών αλλαγών στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις θα εξεταστούν σε σχέση με τρία σύνολα διαπλεκόμενων πολιτικών και θεσμικών θεμάτων: τα τελευταία περιλαμβάνουν (α) τον ιδιοκτησιακό ή άλλο έλεγχο των μέσων και των συντελεστών της παραγωγής (για παράδειγμα, ξένες επενδύσεις και δραστηριότητες των διεθνικών επιχειρήσεων), (β) τη ροή των αγαθών, των υπηρεσιών και της γνώσης διαμέσου των εθνικών συνόρων (για παράδειγμα, τις διάφορες μορφές και το περιεχόμενο των εμπορικών σχέσεων) και (γ) τον ιδιοκτησιακό και άλλο έλεγχο της πληροφόρησης και της γνώσης γενικότερα (για παράδειγμα οι αναπτυσσόμενες πρωτοβουλίες σε ζητήματα πνευματικής / βιομηχανικής ιδιοκτησίας).

3.1. Ξένες επενδύσεις και θέματα διεθνούς εμπορίου

Προκειμένου να αναλύσει κανείς επαρκώς τις συνέπειες των μεγάλων τεχνολογικών αλλαγών στα θέματα που αναφέρονται σ' αυτόν τον τομέα, χρειάζεται να ξεκινήσει από την κατανόηση ορισμένων κρίσιμων διαφορών ανάμεσα σε δυο σαφώς ξεχωριστές κατηγορίες κλαδικών δραστηριοτήτων. Η πρώτη αφορά εκείνους τους υποκλάδους της μεταποίησης και των υπηρεσιών, στις παραγωγικές

2. Βλέπε M. Rodriguez Mendoza, «Latin America and the U.S. Trade and Tariff Act», *Journal of World Trade Law*, Vol. 20, No. 1, Jan./Feb.

λειτουργίες των οποίων αναπτύσσονται οι νέες τεχνολογίες και μεταφράζονται απ' ευθείας σε ειδικές οικονομικές δραστηριότητες και προϊόντα. Αποτελούν τις «πρωτογενείς» («upstream») υποκλαδικές λειτουργίες των νέων τεχνολογιών.

Αν και μπορεί να μην αντιστοιχούν άμεσα σε σημαντικό τμήμα της εθνικής παραγωγής, οι «πρωτογενείς» αυτές δραστηριότητες συνιστούν τις «ηγετικές βιομηχανίες»³, με την έννοια ότι επηρεάζουν σοβαρά τον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας και της παραγωγής μιας σειράς άλλων βιομηχανιών. Επίσης συμπεριλαμβάνουν τις «μετασχηματιστικές τεχνολογίες»⁴, οι οποίες επιδρούν στο περιεχόμενο και τα οργανωτικά χαρακτηριστικά πολλών άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Επίσης υπάρχει και η κατηγορία των ποικίλων τελικών χρηστών στις διάφορες «δευτερογενείς» («downstream») παραγωγικές δραστηριότητες. Οι λειτουργίες των τελευταίων επηρεάζονται σε διαφορετικούς βαθμούς από την εισαγωγή των «πρωτογενών» εκροών στην σύνθεση των δικών τους εισροών. Τελικά και οι δυο κατηγορίες, και στο επίπεδο της επιχείρησης αλλά κυρίως σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, μπορεί και συχνά συμβαίνει να αλληλοκαλύπτονται στα πλαίσια πολυπλόκων σχέσεων εισροών/εκροών. Σ' αυτή την περίπτωση απαιτείται ένας πιο συνθετικός και εκλεκτικός τρόπος ανάλυσης.

Ας ξεκινήσουμε επισημαίνοντας μερικούς χονδρικούς στατιστικούς δείκτες ώστε να εστιάσουμε σε βασικά χαρακτηριστικά διαφόρων σχετικών στοιχείων. Παρά τα σημαντικά θεωρητικά και εμπειρικά μειονεκτήματα από τη χρήση της συγκεκριμένης αντιπροσωπευτικής μεταβλητής που επιλέξαμε, θα αρχίσουμε χρησιμοποιώντας ως διαφοροποιό παράμετρο την σχετική ένταση της τεχνολογικής έρευνας και ανάπτυξης (E+A) των διαφόρων υποκλαδικών βιομηχανικών δραστηριοτήτων στις χώρες του ΟΟΣΑ⁵. Εάν τεθεί σαν κριτήριο ο λόγος των δαπανών για E+A προς την αξία του παραγόμενου προϊόντος, τότε οι βιομηχανικές δραστηριότητες των χωρών του ΟΟΣΑ συγκεντρώνονται γύρω από τρεις μεγάλες κατηγορίες υποκλαδικών ομάδων:

Η πρώτη περιλαμβάνει μια υψηλή ένταση E+A με ένα μέσο αντίστοιχο λόγο της τάξης του 10% στις αρχές της δεκαετίας του '80. Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τέτοιες δραστηριότητες όπως αεροδιαστημική (όπου ο λόγος E+A / παραγωγή είναι πάνω από 22,7%), ηλεκτρονικοί υπολογιστές και μηχανές γραφείου (17,5%), ηλεκτρονικά και εξαρτήματα (10,4%) μέχρι και επιστημονικά εργαλεία και ηλεκτρικές μηχανές (4-5%). Η δεύτερη κατηγορία, της μέσης σχετικής έντασης E+A, χαρακτηρίζεται από ένα αντίστοιχο λόγο που, στις περισσότερες περιπτώσεις, κυμαίνεται μεταξύ μιας και δυο ποσοστιαίων μονάδων. Εδώ συναντά-

3. Βλ. R. Nelson, *High Technology Policies: A Five Nation Comparison*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington D.C. and London, 1984, σ. 74 κ.ε.

4. Βλ. S.S. Cohen and J. Zysman, *Manufacturing Matters: The Myth of Post-Industrial Economy*, New York: Basic Books, 1987.

5. Εκτός εάν σημειώνεται διαφορετικά, τα στοιχεία αυτού του τμήματος προέρχονται από το: OECD, 1985, «An Initial Contribution to the Statistical Analysis of Trade Patterns in High Technology Products», Directorate for Science, Technology and Industry, DSTI/SPR/84.66 and IND/84.60, Paris.

με κλάδους όπως αυτοκινητοβιομηχανία, χημικά, μη ηλεκτρικές μηχανές, ελαστικά, πλαστικά, μη σιδηρούχα μέταλλα κ.λπ. Τέλος η κατηγορία με τη χαμηλή σχετικά ένταση E+A χαρακτηρίζεται από λόγους E+A/παραγωγή μικρότερους του 1% και περιλαμβάνει διάφορες υποκλαδικές δραστηριότητες όπως υφαντουργία, υποδηματοποιία και δέρμα, ναυπηγεία, προϊόντα πετρελαίου, σιδηρούχα μέταλλα, τρόφιμα και ποτά, καπνό κ.λπ.

Ποια είναι η αναδεικνυόμενη οικονομική «χαρτογράφηση» των τριών ομάδων που αναφέρθηκαν παραπάνω; Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 15 χρόνων, στην κατηγορία της υψηλής E+A αντιστοιχούσε περισσότερο από το 50% των συνολικών ιδιωτικών και δημόσιων δαπανών των χωρών του ΟΟΣΑ στη βιομηχανική E+A, ενώ παρήγαγε μόνο λίγο περισσότερο από το 10% της συνολικής παραγωγής της μεταποίησης. Αντίθετα στην κατηγορία χαμηλής έντασης E+A αντιστοιχούσε περίπου το 57% του συνολικού παραγόμενου προϊόντος, με την κατηγορία της μέσης εντατικότητας E+A να αντιπροσωπεύει κάτι λιγότερο από το ένα τρίτο. Οι συνολικοί βιομηχανικοί πόροι για E+A στις χώρες του ΟΟΣΑ διαμοιράστηκαν σε 32% για την κατηγορία της μέσης έντασης E+A και σε 17% για την κατηγορία της χαμηλής έντασης.

Η δυναμική όμως συμπεριφορά του εξωτερικού εμπορίου, των άμεσων επενδύσεων και των ροών σχετικών συντελεστών παραγωγής διαφέρουν τελείως. Όσον αφορά την επίδοση στο εξωτερικό εμπόριο, οι υψηλότεροι ρυθμοί αύξησης και ο συνολικός μακρυπρόθεσμος δυναμισμός συναντάται στην ομάδα της υψηλής έντασης E+A. Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, οι σχετικοί υποκλάδοι αντιστοιχούν στο 20% των βιομηχανικών εξαγωγών των χωρών του ΟΟΣΑ (για τις ΗΠΑ αυτό το ποσοστό ήταν πάνω από 30%) έχοντας ξεκινήσει με λιγότερο από 14% το 1975. Επίσης, δια μέσου των διακλαδικών τεχνολογικών μεταβιβάσεων, αυτές οι ομάδες της υψηλής E+A επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα και την επίδοση των περισσότερων άλλων υποκλαδικών δραστηριοτήτων που είναι παραγωγικοί τελικοί χρήστες των νέων τεχνολογιών.

Ταυτόχρονα, όμως, οι υποκλάδοι της υψηλής έντασης E+A εμφανίζουν σχετικά χαμηλές άμεσες ξένες επενδύσεις για λόγους οι οποίοι θα γίνουν σαφείς παρακάτω. Αντίθετα ο όγκος των ξένων άμεσων επενδύσεων πραγματοποιείται (α) στην κατηγορία της μέσης έντασης E+A (με περισσότερο ώριμες τεχνολογικές εισροές) καθώς και (β) στον κλάδο των υπηρεσιών. Ο τελευταίος έχει γίνει, ως τελικός χρήστης, μια από τις πρώτες διεθνώς επιχειρηματικές δραστηριότητες που επωφελούνται των νέων τεχνολογιών. Τέλος οι βιομηχανικοί υποκλάδοι με χαμηλή ένταση E+A χάνουν έδαφος σ' όλο το μέτωπο των διεθνών συναλλαγών, παρόλο που ακόμη αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής παραγωγής της μεταποίησης στις χώρες του ΟΟΣΑ.

Η παραπάνω κωδικοποίηση απεικονίζεται εν συντομία στον Πίνακα.

Έτσι, έχουμε ένα σύνθετο καμβά πολλαπλών κλαδικών καταστάσεων και δυναμικού. Οι επιχειρηματικές και, ιδιαίτερα, οι εθνικές οικονομικές πολιτικές και συμπεριφορά εμφανίζονται αρκετά σχιζοφρενικές και γεμάτες από ενδογενείς αντιθέσεις, όμως, υπάρχει μια σαφής, αν και σύνθετη, λογική στη λειτουργία του

όλου συστήματος. Αυτή η λογική είναι στη διαδικασία του να επιβληθεί στη διεθνή οικονομία από τους τεχνολογικούς ηγέτες. Αυτοί, με τη σειρά τους, αντιμετωπίζουν συγκρουόμενα συμφέροντα μεταξύ τους και οικονομικούς κινδύνους λόγω των δικών τους ανταγωνιστικών στόχων. Συνολικά, πρόκειται για ένα πολύ ζωνφό σκηνικό όπου όλοι οι μεγάλοι οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες παρουσιάζονται και παίζουν στη βάση των ξεχωριστών «σεναρίων», τα οποία ανήκουν στο ίδιο συνολικό «έργο», εξαιρετικά δομημένο από τις αλλαγές στο καθεστώς της παραγωγικής τεχνολογίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Δαπάνες E+A της βιομηχανίας στον ΟΟΣΑ το 1970-80	Μερίδιο στις δαπάνες ΟΟΣΑ για βιομηχανική E+A	Μερίδιο στη βιομηχανική παραγωγή του ΟΟΣΑ	Γενική συμπεριφορά στο εξωτερικό εμπόριο	Ξένες άμεσες επενδύσεις
Κλάδοι με υψηλή σχετική ένταση E+A (μέσος όρος συντελεστή E+A/παραγωγή πάνω από 10%)	50% +	10% +	Πολύ υψηλοί ρυθμοί αύξησης και αυξανόμενο γενικά μερίδιο	—Ιδιαίτερα χαμηλό σε τεχνολογικά «πρωτογενείς» δραστηριότητες —Μεσαίο και υψηλό σε τεχνολογικά «δευτερογενείς» δραστηριότητες
Κλάδοι μέσης έντασης (μέσος όρος συντελεστή E+A/παραγωγή μεταξύ 1%-2%)	32% +	33% —	Κυμαινόμενη ανάλογα με συνθήκες συνολικής ζήτησης	Υψηλό
Κλάδοι χαμηλής έντασης (μέσος όρος συντελεστή E+A/παραγωγής πολύ κάτω του 1%)	17%	57%	Φθίνοντα μερίδια με πολλούς τομείς κρίσης	Με ορισμένες εξαιρέσεις περιορισμένες και φθίνουσες

3.1.1. Οι τεχνολογικές «πρωτογενείς» («upstream») παραγωγικές δραστηριότητες

Ο οικονομικός χώρος για την ανάπτυξη και την άμεση εφαρμογή των νέων τεχνολογιών —το εργαστήριό τους— είναι, κατά πολύ μεγάλο βαθμό, γεωγραφικά περιορισμένος. Θεσμικές πρωτοβουλίες βρίσκονται σήμερα καθ' οδόν για να περιορίσουν τη διάβρωση μιας τέτοιας γεωγραφικής συγκέντρωσης γνώσης και

παραγωγικών δραστηριοτήτων έντασης πληροφοριών. Επίσης, ο αντίστοιχος οικονομικός χώρος κυριαρχείται από μια αρκετά σαφή λογική στην οικοδόμηση των σχετικών εθνικών και επιχειρηματικών προτύπων πολιτικής των τεχνολογικών ηγετών.

Η λογική αυτή αντλεί έννοιες από την *οικονομία της ανάπτυξης*, όπως αυτές εφαρμόζονται σε σχετικά αναπτυγμένες κοινωνίες και προσδιορίζονται στα πλαίσια των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων. Στο λειτουργικό επίπεδο, οι αναπτυξιακές πολιτικές προσδίδουν κεντρική σημασία στις απαιτήσεις της «εκμάθησης στην πράξη» (*«learning by doing»*) και της «εκμάθησης από τη μάθηση» (*«learning by learning»*) (δηλαδή, κάνοντας και διορθώνοντας τα ίδια του τα λάθη).

Επίσης η συνολική αναπτυξιακή διαδικασία ενισχύεται σημαντικά με το δυνάμωμα των διασυνδέσεων και της αλληλοσύνδεσης μεταξύ της δημιουργίας και της εφαρμογής της γνώσης και των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Σ' ένα πιο γενικό επίπεδο, και ειδικά από την άποψη του γεγονότος ότι οι νέες τεχνολογίες έχουν συντομεύσει σημαντικά τους κύκλους ζωής πολλών προϊόντων, τόσο οι επιχειρήσεις όσο και οι εθνικές οικονομίες χρειάζεται να μεταβάλλουν θεμελιακά την αναπτυξιακή τους συμπεριφορά. Αυτό καθίσταται αναγκαίο εάν θέλουν να επιτύχουν στη διαδικασία αναδιάρθρωσης του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, ή ακόμη, σε διάφορες περιπτώσεις, εάν πρόκειται να επιβιώσουν στο διεθνή ανταγωνισμό. Η αλλαγή στην συμπεριφορά πηγάζει από τις απαιτήσεις που τίθενται στους οικονομικούς φορείς, κατά τις οποίες χρειάζεται να προβλέψουν ποια θα είναι τα «συγκριτικά πλεονεκτήματά» τους. Τέτοια πλεονεκτήματα δεν είναι δοσμένα, αλλά διαμορφώνονται από την ανθρώπινη δράση.

Η επιτυχία αυτού του τύπου του επαναπροσδιορισμού στην διαμόρφωση στρατηγικής οικονομικής πολιτικής φαίνεται να εξαρτάται, με τη σειρά της, από την ανάπτυξη ορισμένων κρίσιμων ικανοτήτων σε σχέση με το θεσμικό πλαίσιο και την γνώση. Ορισμένες απ' αυτές τις ικανότητες δεν έχουν υποκατάστατα, ούτε είναι πάντα εμπορεύσιμες. Συνεπάγονται την ικανότητα κυριαρχίας και αξιοποίησης της τεχνολογίας και κυριαρχίας της μετεξέλιξης της τεχνολογίας. Επίσης περιλαμβάνουν την ικανότητα ανάπτυξης και συσσώρευσης διαχρονικά παραγωγικών δυνατοτήτων.

Μέσα στο πλαίσιο των συγκεκριμένων μεγάλων τεχνολογικών αλλαγών, οι απαιτήσεις για τη δημιουργία ειδικών πλεονεκτημάτων και δυνατοτήτων στην τεχνική, στους θεσμούς και στην αγορά φέρνουν στο προσκήνιο πολλές καίριες και διαπλεκόμενες δυνάμεις. Όλες αυτές βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με τις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις, οι οποίες ακολουθούνται στην περίπτωση των τεχνολογικά «δευτερογενών» δραστηριοτήτων. Οι δυνάμεις που αναφέρθηκαν παραπάνω και αφορούν την ανάπτυξη των τεχνολογικά «πρωτογενών» οικονομικών δραστηριοτήτων περιλαμβάνουν:

(α) ένα μεγάλο και καθοριστικό ρόλο της *κρατικής παρέμβασης* στη λειτουργία των αγορών με ευρείες, άμεσες και έμμεσες προστατευτικές πολιτικές, με τη χρήση των δημόσιων πόρων και με συνολικές δραστηριότητες σε έργα υπο-

δομής και θεσμών, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο·

(β) την εσωτερική επιχειρησιακή ανάπτυξη πόρων και ικανοτήτων με στόχο την προώθηση, αφομοίωση και εκμετάλλευση των επιχειρηματικών ευκαιριών που προσφέρονται από τις νέες τεχνολογίες για την επαναδιαμόρφωση του διεθνούς καταμερισμού εργασίας και

(γ) μια μακροπρόθεσμη στατηγική η οποία απαιτεί ποικίλες μορφές κυβερνητικής - επιχειρησιακής συνεργασίας και μηχανισμούς προγραμματισμού καθώς και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της αγοράς (και του όγκου και των τιμών) βασισμένο σ' ένα τέτοιο χρονικό ορίζοντα.

Όσον αφορά τη διεθνή οικονομία και την προκύπτουσα γεωγραφική κατανομή των τεχνολογικά «πρωτογενών» παραγωγικών δραστηριοτήτων ένα βασικό και κοινό συμπέρασμα συνάγεται από τα παραπάνω. Ο κύριος επιδιωκόμενος στόχος συνίσταται στην εξασφάλιση, μέσα σε ειδικά εθνικούς και επιχειρηματικούς οικονομικούς χώρους, του ελέγχου πάνω σε παραγωγικούς τομείς, διαμέσου των οποίων πραγματοποιείται η διάχυση των τεχνολογικών αλλαγών. Η συγκέντρωση αυτών των δραστηριοτήτων αποτελεί έτσι ένα κεντρικό στόχο. Το τελευταίο έρχεται σε αντίθεση με τις ανάγκες και τις αντίστοιχες δυνατότητες άλλων επιχειρήσεων και χωρών για τεχνολογικά και παραγωγικά άλματα ιδιαίτερα μέσα σ' ένα περιβάλλον βραχέων κύκλων των προϊόντων.

Σαν επακόλουθο αυτής της «αιχμαλωσίας» των «πρωτογενών» παραγωγικών δραστηριοτήτων λαμβάνουν χώρα δύο ουσιαστικές επιπτώσεις: Πρώτον, οι οικονομικοί φορείς προσπαθούν να εσωτερικεύσουν τα οφέλη της συνολικής αναπτυξιακής διαδικασίας, μέσω αυτού που αναφέρθηκε παραπάνω ως «εκμάθηση στην πράξη» και «εκμάθηση από τη μάθηση», καθώς και μέσω των πολλών εξωτερικών οικονομιών που προέρχονται από τη συγκέντρωση και την συνεκτικότητα των ειδικών τεχνολογικών και οικονομικών δραστηριοτήτων που ενυπάρχουν στη νέα τεχνολογία. Δεύτερο, προσπαθούν να περιορίσουν τις δυνατότητες των άλλων εταιριών και χωρών να πραγματοποιήσουν τεχνολογικό άλμα ή ακόμη και να αναπτυχθούν μέσω των δικών τους διαδικασιών εκμάθησης.

Η επιχειρηματική και εθνική «αιχμαλωσία» της παραγωγής βοηθιέται πολύ από δυο σημαντικούς παράγοντες. Πρώτο, και πάνω απ' όλα, στηρίζεται από τις κρατικές προμήθειες, τις επιδοτήσεις καθώς και τις ρυθμιστικές και άλλες παρεμβατικές πολιτικές. Όλες οι σχετικές κλαδικές μελέτες από επίσημα ή μη επίσημα ινστιτούτα και ερευνητές καταλήγουν σ' ένα κοινό συμπέρασμα: η κλίμακα, η φύση και η κατανομή της κυβερνητικής υποστήριξης προς τις βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα στη μεγέθυνση και στην ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων αυτών.⁶ Για παράδειγμα, το μέγεθος των πρωτογενών ετήσιων συμβολαίων της κυβέρνησης των ΗΠΑ για

6. Για ειδικές κλαδικές αναφορές βλ. διάφορες μελέτες της Γραμματείας του ΟΟΣΑ σε όλο το πεδίο των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας και ιδιαίτερα τις εξής: «Semiconductor Industry» (DSTI/SPR/83. 104, 9 Μαΐου 1984), «Space Products Industry» (DSTI/SPR/83.32, 6 Μαρτίου 1985), «Pharmaceutical Industry» (DSTI/SPR/83.101, 15 Μαρτίου 1984) και «Machine Tool Industry» (DSTI/SPR/83.102, 22 Μαρτίου 1984).

προϊόντα και υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας δεν υπολείπεται και πολύ από το συνολικό όγκο των εξαγωγών υψηλής τεχνολογίας όλων των χωρών του ΟΟΣΑ προς τον υπόλοιπο κόσμο (περίπου 55 δισ. δολάρια το 1983). Σε ειδικές υποκλαδικές δραστηριότητες, όπως η διαστημική βιομηχανία ή η τεχνολογική ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών, η αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση των δαπανών επιτρέπει στις συγκεκριμένες κυβερνήσεις να παίζουν ένα συνεχώς αυξανόμενο ρόλο χωρίς πολλές παρεμβολές από άλλες διεθνείς θεσμικές δεσμεύσεις (όπως η GATT) στην εγχώρια ανάπτυξη της βιομηχανίας τους.

Η διασύνδεση μεταξύ της εσωτερικής αγοράς και του ρόλου της κυβέρνησης έχει λειτουργήσει σαν σημαντικό εφαλτήριο για συνολική τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη σε μεγάλες και μικρότερες αναπτυγμένες οικονομίες. Για παράδειγμα, το Σουηδικό Συμβούλιο για διαστημικές δραστηριότητες, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Βιομηχανίας, έχει προσδιορίσει σαν κύριο αντικείμενο του διαστημικού προγράμματος της χώρας την ενθάρρυνση της συνολικής ανάπτυξης και της διάχυσης της προωθημένης τεχνολογίας σ' όλη τη βιομηχανία αυτής της οικονομίας. Μερικές χώρες έχουν το προνόμιο των μεγάλων εσωτερικών αγορών, οι οποίες χρησιμοποιούνται ενεργητικά για την εγχώρια τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη. Οι ποικίλες σχέσεις παραγωγού - τελικού χρήστη (και σε διεπιχειρησιακό και σε κυβερνητικό - επιχειρησιακό επίπεδο) χρησιμοποιούνται ακόμη και εν απουσία δημόσιας ιδιοκτησίας. Ρόλοι - κλειδιά ασκούνται από τις «φυσικές μονοπωλιακές» καταστάσεις (όπως στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών), τα στρατηγικά εθνικά συμφέροντα (ιδιαίτερα στη στρατιωτική βιομηχανία), από την κυβερνητικά επιχορηγούμενη Ε+Α και άλλες επιδοτήσεις για ιδιωτικές επιχειρήσεις, από τις κυβερνητικές ρυθμίσεις και πρότυπα κ.λπ. Αυτά ισχύουν και για τις ΗΠΑ και για την Ιαπωνία καθώς και για τις μεγαλύτερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Είναι ενδεικτικό (για το ρόλο του μεγέθους και της συγκέντρωσης που αφορά αυτές τις δραστηριότητες) ότι μια εταιρία, η Hughes Aircraft, η οποία έχει κατακτήσει περίπου το 30% των πωλήσεων στην αγορά των μη-στρατιωτικών δορυφόρων στις ΗΠΑ, έχει ένα κύκλο εργασιών που σαφώς υπερβαίνει το συνολικό προϋπολογισμό του διαστημικού προγράμματος της Γαλλίας. Για τους τεχνολογικούς ηγέτες ο σημαντικότερος παράγοντας είναι το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς και η δέσμευσή της για εθνική τεχνολογική/βιομηχανική ανάπτυξη.

Τα παραπάνω μας οδηγούν στη δεύτερη κύρια δύναμη η οποία απαιτεί και, ταυτόχρονα, δημιουργεί την «αιχμαλωσία» της παραγωγής των κυρίων «πρωτογενών» λειτουργιών μέσα στην επικράτεια συγκεκριμένων επιχειρηματικών και εθνικών ολότητων. Παρά τις συνεχιζόμενες προκλήσεις από νέες ιδέες και δυνα-

7. Ο στρατιωτικός διαστημικός προϋπολογισμός των ΗΠΑ ήταν το 1970 το μισό αυτού της NASA, αλλά από τις αρχές της δεκαετίας του '80 τον είχε ξεπεράσει σημαντικά. Βλ. OECD, «Space Products Industry», ο.π., σελ. 9. Επίσης το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ είναι η κύρια πηγή κονδυλίων για Ε+Α της βιομηχανίας τηλεπικοινωνιών των ΗΠΑ. Βλέπε μεταξύ άλλων M. Savage, C. Catoe and P. Caughran, «Manned Space Station Relevance to Commercial Telecommunications Satellites: A Prospectus to the Year 2000», AIAA/MAASA Symposium, Arlington, Virginia, Ιούλιος 1983.

μικρές επιχειρησιακές καταστάσεις, ή ακριβώς εξαιτίας τους, οι εμφανιζόμενες βιομηχανικές δομές ενθαρρύνουν όλο και πιο αυστηρούς *φραγμούς εισόδου*.

Οι απαιτήσεις κλίμακας γίνονται σήμερα ένας σημαντικός φραγμός. Οι εμπειρίες των δεκαετιών του '60 και '70 (όταν ο συνδυασμός μιας συχνά ατομικής ή μικρής ομάδας νεωτεριστικής εργασίας και κεφαλαίου υψηλού κινδύνου οδήγησε σε μερικές ιδιαίτερα κερδοφόρες επιχειρηματικές προσπάθειες στη μικροηλεκτρονική και τη βιοτεχνολογία) σήμερα υπερφαλλαγγίζονται από νέες εξελίξεις στις αντίστοιχες αγορές. Η θέση τους καταλαμβάνεται από ογκώδεις απαιτήσεις κεφαλαίου, από σύνθετη διεπιστημονική εργασία και από σαφώς καθορισμένες οργανωτικές δομές, έτσι ώστε να υπάρχει αποτελεσματική σύνδεση με τους τελικούς χρήστες, τις κυβερνήσεις και τους μεγάλους ανταγωνιστές.⁸ Όπως σχολιάστηκε σχετικά με την πρόσφατη συγχώνευση, ύψους 1,65 δισ. δολαρίων, μεταξύ των επιχειρήσεων Advanced Micro Devices και Monolithic Memories, η οποία δημιούργησε τον τέταρτο μεγαλύτερο κατασκευαστή μικροκυκλωμάτων στις ΗΠΑ: «...το γεγονός [της συγχώνευσης] αναγνωρίζει παραδειγματικά μια νέα εποχή στη βιομηχανία μας, όπου μέγεθος και χρηματιστική ισχύς είναι ισότιμα με επιχειρηματικότητα και καινοτομία σαν βάση για σταθερή κερδοφόρα ανάπτυξη»⁹.

Ο αναδυόμενος συνδυασμός (α) των απαιτήσεων κλίμακας για ποικίλες και αλληλοεξαρτώμενες επενδυτικές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη, εισαγωγή και εμπορική εκμετάλλευση των νέων προϊόντων, σε συνάρτηση με (β) την ταχεία τεχνολογική αλλαγή η οποία μειώνει σημαντικά τους αντίστοιχους κύκλους προϊόντος, δημιουργεί σοβαρές πιέσεις για σύντομες περιόδους απόσβεσης κεφαλαίων. Αυτό το γεγονός αναδεικνύει τη σημασία των φραγμών εισόδου προκειμένου να αποφευχθεί η εμφάνιση νέων επιχειρήσεων, σε εθνικό και ιδιαίτερα σε υπερεθνικό επίπεδο. Έτσι, η κάθετη ολοκλήρωση και συγκέντρωση της αγοράς, οι ελεγχόμενες στενά υπεργολαβικές δραστηριότητες και η «αιχμαλωσία» ή οι περιορισμοί που τίθενται στη διάδοση της γνώσης γίνονται στρατηγικοί εταιρικοί στόχοι. Είναι επίσης κεντρικής σημασίας για τις κυβερνητικές πολιτικές και ενδιαφέροντα, ιδιαίτερα εφόσον σοβαρά κονδύλια δημόσιων πόρων αναμειγνύονται ενεργά στην χρηματοδότηση της όλης διαδικασίας δημιουργίας της νέας παραγωγικής γνώσης καθώς και εφαρμογή της στη βιομηχανία.

Σε μια περίπτωση κατά την οποία η κατάσταση της βιομηχανίας γίνεται, σε πολλές διαστάσεις, τόσο σημαντική όσο και η κατάσταση της γνώσης, τα διεθνή οικονομικά παίρνουν μια σαφή και ιδιαίτερη μορφή για να εκφράσουν την συμπεριφορά των μεγαλύτερων οικονομικών πρωταγωνιστών.

8. Για παράδειγμα, το ελάχιστο μέγεθος της απαιτούμενης επένδυσης για την κατασκευή «microchip waver» στην περίπτωση της βιομηχανίας των ημιαγωγών ήταν της τάξης των 100.000 - 500.000 δολ. ΗΠΑ μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60. Το 1978 το αντίστοιχο μέγεθος ήταν της τάξης των 10 εκ. δολ. ΗΠΑ, ενώ οι συνολικές επενδύσεις για την κατασκευή και συναρμολόγηση «wavers» ξεπερνούσε τα 60 εκ. δολ. το 1982· Βλ. J.L. Truel, «L' industrie mondiale des semiconducteurs», Thèse de Troisième Cycle, Université de Paris IX.

9. *Financial Times*, 1 Μαΐου 1987.

Όσον αφορά το διεθνές εμπόριο, η κατάτμηση της αγοράς, κυρίως διαμέσου πολλαπλών και υψηλά αποτελεσματικών μη-δασμολογικών φραγμών, καθορίζει τα συνολικά πρότυπα της ανταλλαγής ανάμεσα στους τεχνολογικούς ηγέτες. Ο κύριος στόχος τους επικεντρώνεται στην προστασία των εγχώριων παραγωγικών δραστηριοτήτων μέσα από την διατήρηση σε χαμηλά επίπεδα των λόγων εισαγωγών προς κατανάλωση ή εισαγωγών προς χρήση.¹⁰ Για τον υπόλοιπο κόσμο όμως ασκούνται ισχυρές πιέσεις να ανοίξει τις αγορές του σε ξένα προϊόντα και υπηρεσίες. Όταν ο ανταγωνισμός σε τέτοιες τεχνολογικά χαμηλότερα αναπτυγμένες περιοχές (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η Δυτική Ευρώπη όσον αφορά ορισμένα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας) γίνεται αντιπαραγωγικός για τους εξαγωγείς, τότε οι τεχνολογικοί ηγέτες, τόσο σε επιχειρησιακό όσο και σε κρατικό επίπεδο, δεν διστάζουν να προχωρήσουν σε συμφωνίες διεθνούς καρτελισμού ή άλλου είδους παρόμοιες συμφωνίες. Επίσης απειλές και κυρώσεις σε σχέση με πρακτικές «dumping» και σχετικές άδικες και περιοριστικές επιχειρηματικές πρακτικές γίνονται ένα οικείο και επαναλαμβανόμενο φαινόμενο μεταξύ των τεχνολογικών ηγετών.

Η ίδια λογική κυριαρχεί και στον τομέα των ξένων άμεσων επενδύσεων σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, δημιουργώντας έτσι μια έντονη διάκριση από τις υπόλοιπες δραστηριότητες στην βιομηχανία και τις υπηρεσίες. Σε σχετικά πιο ώριμες κλαδικές παραγωγικές δραστηριότητες, οι διεθνείς τεχνολογικές διασυνδέσεις διαρθρώνονται κατ' αρχήν γύρω από στρατηγικές ξένων επενδύσεων. Σε μεγάλο βαθμό περιλαμβάνουν εταιρίες που σχεδιάζουν την παραγωγή, το marketing και σχετικές δραστηριότητες σε άλλες χώρες. Ταυτόχρονα εσωτερικεύουν τις πολλαπλές εμπορικές σχέσεις προϊόντων και υπηρεσιών, τις ροές της τεχνολογίας καθώς και άλλες συναλλαγές μεταξύ θυγατρικών εταιριών.

Στο πλαίσιο όμως των τεχνολογικά «πρωτογενών» («upstream») υποκλαδικών δραστηριοτήτων η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική. Το κύριο ενδιαφέρον για απόλυτο έλεγχο της παραγωγής σε επιχειρησιακό και εθνικό επίπεδο, οι επιχειρησιακοί στρατηγικοί κίνδυνοι που σχετίζονται με την αποτελεσματική διάχυση της τεχνολογίας και την εμφάνιση νεοεισερχομένων επιχειρήσεων, καθώς και η όλη προστατευτική στάση για λόγους εσωτερικής ανάπτυξης, μετασχηματίζουν το περιεχόμενο της διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η πλησιέστερη συγκρίσιμη περίπτωση προς τις «πρωτογενείς» («upstream») δραστηριότητες της νέας υψηλής τεχνολογίας, περίπτωση η οποία αφορά ένα αρκετά παλιό βιομηχανικό υποκλάδο, είναι αυτή της βιομηχανίας των εργαλειομηχανών. Αυτός ο υποκλάδος παρουσιάζει ένα άλλο εστιακό σημείο των τεχνολογικά «πρωτογενών» («upstream») δραστηριοτήτων, το οποίο οι αντίστοιχοι τεχνολογικοί ηγέτες επιδιώκουν να διατηρήσουν «αιχμάλωτο». Σ' αυτή την περίπτωση «...μέχρι πολύ πρόσφατα οι διεθνείς άμεσες επενδύσεις και η εξαγορά τοπικών

10. Για την περίπτωση των ημιαγωγών και των ολοκληρωμένων κυκλωμάτων βλ. «Integrated Circuit Engineering», Status, 1982 και 1983. Βλ. επίσης UN-CTC, *Transnational Corporations in the Semiconductor Industry*, New York, 1983.

εταιριών από τις ξένες εταιρίες έχουν μόνο μικρή σημασία».¹¹ Αντίθετα, οι συμφωνίες αδειών εκμεταλλεύσης (licensing) και άλλες διαεπιχειρησιακές συμφωνίες κυριαρχούν και αφορούν κυρίως μεταφορές τεχνολογίας και σχεδίων, συμφωνίες marketing και συμφωνίες τεχνογνωσίας για κατά βάση ανεξάρτητη παραγωγή και συναρμολόγηση.

Παρόμοια, στις πρόσφατα προωθημένες τεχνολογικά «πρωτογενείς» («upstream») δραστηριότητες, οι κύριοι παραγωγοί συγκεντρώνουν σε μεγάλο βαθμό στην έδρα τους όχι μόνο τις δραστηριότητες E+A, όπως συμβαίνει σε κλάδους με μικρότερη ένταση έρευνας, αλλά και αυτή καθαυτή τη βασική παραγωγή. Στο εξωτερικό προτιμούν να προωθούν, βασικά, δεσμούς εμπορικού τύπου και παραρτήματα. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις, όπου πραγματοποιούνται, κινούνται πολύ συχνά από εμπορικούς στόχους διείσδυσης σε αγορές. Η συνολική στάση εμμένει γενικά στην διατήρηση ανεξαρτησίας αλλά και με συνεργασία, ιδιαίτερα μεταξύ εταιριών συγκρίσιμου τεχνολογικά επιπέδου. Υπάρχει σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ προμηθευτών και πελατών, ενώ υπάρχει αυξανόμενος αριθμός παραδειγμάτων συνεργασίας στον τομέα E+A.

Έτσι η διεθνής επιχειρηματική δραστηριότητα εμφανίζεται κάτω από ένα διαφορετικό πλαίσιο και σε μεγάλο βαθμό να ενδιαφέρεται για σύνθετες ανταλλαγές μεταξύ των αναγκών για διείσδυση στις αγορές τρίτων χωρών διαμέσου των εξαγωγών και των ορίων που επιβάλλονται σε ποικίλες διαδικασίες διάχυσης. Η «αιχμαλωσία» της παραγωγής είναι ένας βασικός στόχος σε τέτοιες δραστηριότητες. Ακόμη, ο κύριος στόχος είναι το όφελος από τη διαδικασία εκμάθησης των τεχνολογικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων. Την ίδια στιγμή, πολλές πρωτοβουλίες πολιτικών αναλαμβάνονται με σκοπό να μειώσουν την έκταση της διάχυσης της τεχνογνωσίας και την εμφάνιση νέων επιχειρήσεων.

Όσotόσο εκροή ξένων άμεσων επενδύσεων με προσανατολισμό την παραγωγή εμφανίζονται σε τρεις κυρίως περιπτώσεις. Όπως ήδη επισημάνθηκε, ο σπουδαιότερος στόχος είναι η επίτευξη της διείσδυσης ξένων αγορών (για παράδειγμα, ξένες θυγατρικές ή κοινοπραξίες εγκατεστημένες στο εξωτερικό ώστε να θεωρούνται σαν εγχώριοι παραγωγοί και έτσι να έχουν πρόσβαση στις κρατικές προμήθειες όπως στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών). Πολύ μικρότερη σημασία έχει ένας δεύτερος τύπος εκροών ξένων άμεσων επενδύσεων που προωθεί την υπεργολαβία ορισμένων δραστηριοτήτων έντασης εργασίας οι οποίες σχετίζονται με τις «πρωτόγενείς» λειτουργίες. Αυτές επιδιώκονταν κύρια στις αρχές της δεκαετίας του '70 από τις αμερικάνικες διεθνικές εταιρίες: επεδίωκαν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα της χαμηλά αμειβόμενης εργασίας στην Νοτιοανατολική Ασία και σε μερικές αναπτυσσόμενες χώρες του δυτικού ημισφαιρίου στον ανταγωνισμό με τις ιαπωνικές εταιρίες που είχαν διαμορφώσει μια στρατηγική προσανατολισμένη στην αυτοματοποίηση. Τέλος, ορισμένες δυτικοευρωπαϊκές πρωτοβουλίες στις ΗΠΑ επεδίωξαν να κάνουν τεχνολογικά άλματα. Προσπάθησαν να εξαγοράσουν ήδη εγκατεστημένες και έντασης τεχνογνωσίας

11. Βλ. OECD, 1984, «The Machine Tool Industry», ο.π., σελ. 25.

επιχειρήσεις, με σκοπό να επιταχύνουν τη δική τους διαδικασία περάσματος σε νέα τεχνολογικά πεδία.

Όσον αφορά την εισροή άμεσων επενδύσεων υπάρχουν δυο αντιτιθέμενες στρατηγικές. Μεταξύ των επιτυχημένων πρώτων ουραγών, στην ακραία περίπτωση της Ιαπωνίας υπήρξε μια πλήρης μακρόχρονη απαγόρευση τέτοιων επενδύσεων στις σημαντικότερες δραστηριότητες της μικροηλεκτρονικής και της πληροφορικής. Ακόμα περισσότερο, η Ιαπωνία εφάρμοσε αυστηρούς ελέγχους στις τεχνολογικές συμφωνίες και στις σχετικές εισαγωγές ώστε να προστατεύσει την παραγωγική της υποδομή στην περίοδο της «απογείωσης». Η τεχνολογία λαμβάνονταν από το εξωτερικό μόνο διαμέσου αυστηρά ελεγχόμενων από την κυβέρνηση συμφωνιών αδειών εκμετάλλευσης (licensing). Επίσης οι συμφωνίες δεύτερης πηγής (second source), στις οποίες ρυθμιστικοί και άλλοι διοικητικοί ή συμβατικοί μηχανισμοί ελέγχου λειτουργούσαν από το MITI και σχετικές κυβερνητικές υπηρεσίες, ήταν ειδικά διατυπωμένες ώστε να αφορούν τόσο τον πωλητή όσο και τον αγοραστή της άδειας εκμετάλλευσης (license) για την Ιαπωνία. Μόλις οι «νηπιακές βιομηχανίες» της Ιαπωνίας έγιναν σημαντικοί παγκόσμιοι ανταγωνιστές, αυτές οι απόλυτα περιοριστικές πολιτικές χαλάρωσαν μόνο μερικά, αρκετά συχνά κάτω από την ισχυρή πολιτικά και οικονομικά πίεση από το εξωτερικό.

Πέραν από τις προστατευτικές πολιτικές που στοχεύουν στην εσωτερική τεχνολογική/παραγωγική ανάπτυξη, οι εμφανιζόμενες πολιτικές εστιάζονται, επίσης, στα ζητήματα που αφορούν τα μερίδια της εθνικής αγοράς. Αυτό έγινε εμφανές στην πρόσφατη σοβαρή σύγκρουση μεταξύ της Βρετανίας και της Ιαπωνίας όσον αφορά τον χειρισμό των αποτυχημένων προσπαθειών της Cable and Wireless να εισέλθει, διαμέσου μιας ξένης επένδυσης, στην γιαπωνέζικη αγορά τηλεπικοινωνίας. Μερικές παρόμοιες περιπτώσεις υπάρχουν και στις ΗΠΑ (για παράδειγμα η άρνηση του υπουργού εμπορίου των ΗΠΑ να επιτρέψει την απόκτηση της γαλλικής ιδιοκτησίας Fairchild Semiconductor Co. στις ΗΠΑ από την ιαπωνική εταιρία Fujitsu, με την αιτιολογία της «εθνικής ασφάλειας»!).

Στην άλλη άκρη του φάσματος των πολιτικών που αφορούν τις εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων και περιλαμβάνουν μια για την ώρα λιγότερο αναπτυγμένη περιοχή σ' αυτόν τον τομέα, βρίσκεται η περίπτωση της Δυτικής Ευρώπης. Στην περίπτωση αυτή οι φιλελεύθερες πολιτικές προς την κατεύθυνση των ξένων επενδυτών απορρέουν από συνολικές κατευθύνσεις πολιτικής που εντάσσονται στο συνολικό πλαίσιο της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς. Όμως, υπάρχουν ειδικά και σχετικά με την τεχνολογία ζητήματα, τα οποία συνεπάγονται ένα θεμελιώδη συμβιβασμό: πρόσβαση των ξένων στις εσωτερικές αγορές, έναντι ταχείας πρόσβασης σε ορισμένες εισροές υψηλής τεχνολογίας, τις οποίες κατέχουν οι ξένες θυγατρικές ή οι μικτές επιχειρήσεις.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί η σοβαρότητα των πολλαπλών συνεπειών που εγείρονται από αυτή την ανταλλαγή. Τέτοιες επενδύσεις και τα σχετικά τεχνολογικά αποκτήματα, χωρίς ένα σοβαρό ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης «...μπορούν μόνο να είναι μια προσωρινή λύση και μόνο ένας παράγοντας

υποβοηθικός στην ενσωμάτωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας». ¹² Ένα θεμελιώδες συμπέρασμα σχετικά με αυτά τα θέματα που συμπεριλήφθηκε σε μια δημοσίευση της Γραμματείας του ΟΟΣΑ μοιάζει με τις τοποθετήσεις της λατινοαμερικανικής σχολής της εξάρτησης. «Η υπερβολική και συνεχής εξάρτηση από τις μεταβιβάσεις τεχνολογίας από τις αμερικάνικες και ιαπωνικές εταιρίες μπορεί να πλήξει την μακροπρόθερμη ανταγωνιστικότητα στα... [προϊόντα υψηλής τεχνολογίας της Δυτικής Ευρώπης]». ¹³

3.1.2. Οι τεχνολογικά «δευτερογενείς» («downstream») παραγωγικές δραστηριότητες

Οι «δευτερογενείς» δραστηριότητες διαφέρουν ριζικά απ' όσα αναλύθηκαν προηγούμενα σε δυο σημαντικούς τομείς: Πρώτα και κύρια σε σχέση με τους στόχους, ο διεθνής καταμερισμός εργασίας που επιδιώκεται από τους τεχνολογικούς ηγέτες απαιτεί μια δραστήρια παρουσία στις αγορές των τρίτων χωρών. Η επέκταση του οικονομικού χώρου σε διεθνές επίπεδο τους επιτρέπει να απολαμβάνουν υψηλότερα οφέλη από τις εφαρμογές της νέας τεχνολογίας. Αυτό περιλαμβάνει και ζητήματα ποσοτήτων και τα προκύπτοντα οφέλη από οικονομίες κλίμακας, καθώς επίσης και ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση και τον καθορισμό των όρων του εμπορίου στην παγκόσμια οικονομία.

Για την εξασφάλιση της απαιτούμενης διείσδυσης σε τρίτες αγορές μέσω «δευτερογενών» δραστηριοτήτων, βασική προϋπόθεση για ορισμένους κλάδους γίνεται η φυσική παρουσία θυγατρικών εταιριών και άλλων ελεγχόμενων από ξένους επιχειρήσεων. Η εξασφάλιση του «δικαιώματος εγκατάστασης» σε άλλες χώρες και επίσης ευνοϊκών επιχειρηματικών συνθηκών για τις «δευτερογενείς» δραστηριότητες εμφανίζονται ως θεμελιώδεις *θεσμικές προϋποθέσεις* για τα προϊόντα των νέων τεχνολογιών.

Όμως, δεδομένων (α) των χαρακτηριστικών μεγάλων τμημάτων των τελικών χρηστών (για παράδειγμα των κυβερνητικών υπηρεσιών και των δημόσιων επιχειρήσεων με ειδικές πρακτικές προμηθειών) καθώς και (β) των κλαδικών χαρακτηριστικών των παραγωγικών δραστηριοτήτων στις οποίες εφαρμόζονται οι νέες τεχνολογίες (ιδιαίτερα στον τομέα των υπηρεσιών), η φυσική παρουσία μιας επιχείρησης δεν είναι επαρκής για να εξασφαλίσει την πρόσβαση σε τρίτες αγορές. Εξίσου σημαντική είναι η εξασφάλιση της ανάλογης «εθνικής μεταχείρισης» των ξένων προϊόντων και υπηρεσιών, του προσωπικού και των σχετικών εισροών. Έτσι η προσπάθεια ανοίγματος των αγορών τρίτων χωρών ξεπερνά τους παραδοσιακούς φραγμούς του εμπορίου και της κίνησης του κεφαλαίου και απευθύνονται σε θέματα της λήψης αποφάσεων από τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, λόγω της συνολικά ρυθμιστικής φύσης και της συσχέτισης με γενικότερα μέτρα πολιτικής ωρισμένων μη-δασμολογικών φραγμών στους συναφείς υποκλάδους, η

12. Βλ. OECD, 1984, «The Semiconductor Industry», ο.π., σελ. 59.

13. Στο ίδιο, σελ. 61.

πρόσβαση σε ξένες αγορές προϋποθέτει τον επηρεασμό της λήψης αποφάσεων των κυβερνήσεων τρίτων χωρών.

Από όλα τα παραπάνω προκύπτουν ισχυροί λόγοι για ευρείες πιέσεις που ασκούνται από τους τεχνολογικούς ηγέτες στην παγκόσμια οικονομική Κοινότητα, με στόχο να εξασφαλίσουν τις αναγκαίες θεσμικές διευθετήσεις στους νόμους, στα μέτρα πολιτικής, στις διαδικασίες και πρακτικές λήψης αποφάσεων. Όλες αυτές κατευθύνονται προς τη δημιουργία των ευκαιριών και των μηχανισμών για την διείσδυση των αγορών τρίτων χωρών.

Αυτή η λογική είναι σαφώς έκδηλη στις προτάσεις των ΗΠΑ (και στη συνέχεια της Ιαπωνίας) για ένα νέο κύκλο πολυμερών διαπραγματεύσεων στα πλαίσια της GATT. Έχουν, επίσης, επηρεάσει τις συνολικές διμερείς συμφωνίες που ήδη έχουν υπογραφεί μεταξύ μεμονωμένων βιομηχανικών χωρών και πολλών λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, τις ειδικές ρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Ιαπωνίας και ΗΠΑ καθώς και τη συνολική φιλοσοφία των σημαντικότερων πρωτοβουλιών σε ζητήματα εθνικής νομοθεσίας και πολιτικών στην περιοχή του ΟΟΣΑ. Οι τελευταίες πρακτικές, με τη σειρά τους, έχουν επηρεάσει την πολιτική που εφαρμόζεται στα προγράμματα δομικών διακανονισμών στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες από τους βασικούς πολυμερείς χρηματοδοτικούς θεσμούς, όπως η Διεθνής Τράπεζα.

Η δεύτερη σημαντική διαφοροποίηση από την περίπτωση των «πρωτογενών» δρατηριοτήτων, που αναλύθηκε στα προηγούμενα, αφορά την αναγνώριση ότι οι «δευτερογενείς» δραστηριότητες δεν περιορίζονται σε μερικούς συγκεκριμένους υποκλαδικούς τομείς. Αντίθετα, εξαιτίας της διάχυσης των νέων τεχνολογιών σ' ένα πολύ ευρύ φάσμα του παραγωγικού συστήματος, τείνουν να επηρεάσουν ένα μεγάλο και διαφοροποιημένο αριθμό «δευτερογενών» δραστηριοτήτων. Έτσι, οι σχετικές συνέπειες κατευθύνονται σ' όλο τον κύκλο των παραδοσιακών ξένων επενδύσεων και των διεθνών εμπορικών σχέσεων σε αγαθά και υπηρεσίες. Οι οικονομικές ροές από τις νέες πρωτοβουλίες που προωθούνται από τις τεχνολογικές αλλαγές αναμειγνύονται και εξαρτώνται από τη φύση των αποθεμάτων σε ήδη υπάρχουσες και περισσότερο παραδοσιακές λειτουργίες (για παράδειγμα, telematics στον τραπεζικό τομέα, πληροφορική στον ποιοτικό έλεγχο και τον έλεγχο αποθεμάτων στην υφαντουργία, τηλεπικοινωνίες, στο εμπόριο και στον τουρισμό, σχεδιασμός με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών στην παραγωγή μηχανών, τεχνολογία επεξεργασίας στις βιομηχανίες φαρμάκων και επεξεργασίας τροφίμων, κ.λπ.). Συνδέονται επίσης με κλαδικές πολιτικές και ορισμένες μακροοικονομικές πολιτικές διαρθρωτικής προσαρμογής που ακολουθούνται από κυβερνήσεις σε τομείς που δεν σχετίζονται άμεσα με τις νέες τεχνολογίες.

Σ' αυτά τα πλαίσια και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανέλαβε ορισμένες σημαντικές και αλληλοσυνδεόμενες πρωτοβουλίες. Ο κεντρικός αντικειμενικός σκοπός ήταν να δυναμώσει ο ρόλος, η επεκτατική παρουσία καθώς και η ισχύ —οικονομή και άλλη— των διεθνικών επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία. Αυτή η προσπάθεια είχε μια σειρά από συνέπειες πάνω σε παρόμοιες θέσεις που πάρθηκαν από ένα αριθμό άλλων αναπτυγμένων

οικονομιών της αγοράς, ιδιαίτερα από την Ιαπωνία. Σ' ένα πολυμερές επίπεδο οι αντίστοιχοι στόχοι πολιτικής αναδείχθηκαν σαν συγκεκριμένες προτάσεις κατά τη διάρκεια των εξελισσόμενων διαπραγματεύσεων στα πλαίσια της GATT στον κύκλο της Ουρουγουάης. Ορισμένες από αυτές παρουσιάστηκαν κάτω από το γενικό τίτλο Trade - Related - Investment - Measures (TRIMS) [Μέτρα για τις σχετικές με το εμπόριο επενδύσεις].

Αυτές οι πρωτοβουλίες αποφεύγουν οποιαδήποτε άμεση αναφορά στους ιδιαίτερους οικονομικούς φορείς, όπως στις διεθνικές επιχειρήσεις, εστιάζοντας, αντ' αυτού, στο ρόλο του ιδιωτικού τομέα για την προώθηση της παγκόσμιας οικονομικής ανάκαμψης και ανάπτυξης. Εδώ ένα βελτιωμένο επενδυτικό κλίμα αναζητείται από τη φιλελευθεροποίηση και την απορρύθμιση κύρια των τεχνολογικά «δευτερογενών» δραστηριοτήτων.

Ο βασικός προσανατολισμός της όλης προσπάθειας συνίσταται στη μεταφορά του τόπου σχεδιασμού, λήψης των αποφάσεων και πρωτοβουλιών πολιτικής (εσωτερικής και παγκόσμιας ανάπτυξης) στον επιχειρηματικό χώρο των διεθνικών επιχειρήσεων. Αντίθετα, ο ρόλος των φιλοξενουσών κυβερνήσεων στη διαμόρφωση πολιτικής θεωρείται παραμορφωτικός ακόμη και αν η πρωτοβουλία και η πραγματική εκπλήρωση των παραγωγικών λειτουργιών παραμένουν στον ιδιωτικό τομέα. Τέτοιες οικονομικές αντιλήψεις διαφέρουν ριζικά από τη συμπληρωματικότητα και δραστήρια συμβίωση που έχει επιτευχθεί μεταξύ των κρατικών και των ιδιωτικών πρωτοβουλιών στις τεχνολογικές «πρωτογενείς» δραστηριότητες.

Η έμφαση που τέθηκε από τις ΗΠΑ στο «δίκαιο» εμπόριο σε αντιδιαστολή από το «ελεύθερο» εμπόριο καταδειχνει το ενδιαφέρον της κυβέρνησης των ΗΠΑ για δυο βασικά ζητήματα. Πρώτο, αντανakλά τις ανησυχίες που εγείρονται από τις τεράστιες ανισορροπίες των ΗΠΑ στο σύνολο των οικονομικών τους σχέσεων με τις άλλες βιομηχανικές χώρες. Επίσης αντανakλά ανησυχίες που προκύπτουν από τις ευρύτερες συνέπειες που αφορούν τα συμφέροντα των ΗΠΑ και άλλων χωρών. Οι συνέπειες αυτές πηγάζουν από την ισχυροποίηση ενός πολυπολικού οικονομικού συστήματος και περιλαμβάνουν και την εκτόπιση ανταγωνιστών σε συγκεκριμένες αγορές προϊόντων την οποία προκαλούν μερικές δυναμικά αναπτυσσόμενες οικονομίες της αγοράς καθώς, και μερικές πρόσφατα βιομηχανοποιημένες χώρες.¹⁴ Δεύτερο, δείχνει την αποφασιστικότητα της κυβέρνησης των ΗΠΑ να ωθήσει πέρα από τα παραδοσιακά ενδιαφέροντα της GATT για εμπόδια στο εμπόριο που ανεγείρονται στα σύνορα των χωρών. Αντί αυτών προωθεί τη θεσμοθέτηση de novo διεθνών κανόνων σε σημαντικούς τομείς πολιτικής, όπως αυτούς που αφορούν μερικές καίριες πλευρές της διαδικασίας των ξένων άμεσων επενδύσεων.

Η προτίμηση για το σύστημα τής GATT σαν το κύριο θεσμικό μέσο για τις

14. Μάλιστα, η πρώτη πρωτοβουλία στον τομέα των TRIMS μέσα στην GATT σχετιζόταν με μια σύγκρουση μεταξύ ΗΠΑ και Καναδά. Αφορούσε τον Νόμο του τελευταίου για την Αναθεώρηση των Ξένων Επενδύσεων (FIRA). Βλ. GATT's «Special Panel Report» L/5504 και BISD/30S/140, Geneva, 7 Φεβρουαρίου 1984.

νέες πρωτοβουλίες στους πολυμερείς κανόνες για τα «επενδυτικά» θέματα οφείλεται στην παρουσία, μέσα στα πλαίσια της GATT, διεθνών μηχανισμών επιβολής (για παράδειγμα, αναγκαστικές διαβουλεύσεις και χρονοδιαγράμματα για την εκτέλεσή της, προβλέψεις για κυρώσεις και διαδικασίες για την επιβολή αντιποίνων). Ισοδύναμες πρακτικές απουσιάζουν από άλλες πολυμερείς συμφωνίες ή «κώδικες» για τις άμεσες επενδύσεις και τα ζητήματα του εμπορίου της τεχνολογίας.

Η κεντρική πρόθεση, ιδιαίτερα από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, σ' αυτές τις πολυμερείς διαπραγματεύσεις είναι να χρησιμοποιήσουν την περίπτωση του TRIMS σαν μια βάση εκκίνησης για τη δημιουργία ενός *διεθνούς καθεστώτος επενδύσεων* έτσι ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες για τη διείσδυση αγορών τρίτων χωρών.¹⁵

Με δοσμένο τον υψηλό βαθμό διεθνοποίησης που χαρακτηρίζει πολλές σύγχρονες οικονομικές δραστηριότητες, οι προτεινόμενοι νέοι διεθνείς κανόνες έχουν δυο βασικούς σκοπούς στο λειτουργικό επίπεδο:

Πρώτο, να μεταβάλλουν σημαντικά την ισορροπία της διαπραγματευτικής ισχύος προς όφελος των διεθνικών επιχειρήσεων σε σχέση με τις φιλοξενούσες χώρες, τόσο τις αναπτυγμένες όσο και τις αναπτυσσόμενες. Περιορίζοντας, διαμέσου πολυμερών κανόνων, το διαπραγματευτικό εύρος των φιλοξενουσών κυβερνήσεων, ενώ αφήνουν άθικτους τους αντίστοιχους τομείς πολιτικών των υποθέσεων των επιχειρήσεων, οι τελευταίες ενδυναμώνονται σημαντικά ώστε να επιβάλλουν τους δικούς τους όρους για είσοδο και δραστηριότητες. Έτσι οι διεθνείς όροι της ανταλλαγής κλίνουν υπέρ των ειδικών επιχειρησιακών και κοινωνικών φορέων στη διεθνή οικονομία.

Δεύτερο, η καθιέρωση ενός τέτοιου επενδυτικού καθεστώτος διατρυπάει τον

15. Οι θέσεις των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας επικεντρώνονται σε τρεις ευρείς σχετικούς με το εμπόριο τομείς των μέτρων για τις επενδύσεις στους οποίους πράξεις της φιλοξενούσης κυβέρνησης θα θεωρούνται ασυμβίβαστες με διεθνείς κανόνες:

Α. *Απαιτήσεις τοπικού περιεχομένου* (εφαρμόσιμες σε διάφορους διακανονισμούς παραγωγής και πωλήσεων, εμπορικό ισοζύγιο, μερίσματα, πρακτικές εμπορικοποίησης της τεχνολογίας, διάφορους διακανονισμούς αδειών (licensing), πολιτική κινήτρων, ζητήματα ισοζυγίου πληρωμών, περιορισμούς εμβασμάτων, κ.λπ.) που άμεσα, έμμεσα ή ακόμα και δυνητικά μπορεί να περιορίσουν την πώληση και χρήση *εισαγόμενων προϊόντων* σε μια χώρα.

Β. *Απαιτήσεις παραγωγής και πωλήσεων που περιορίζουν την δυνατότητα άλλων χωρών να εξαγουν* προς μια χώρα φιλοξενούσα ειδικές ξένες επενδύσεις και/ή τεχνολογικές δραστηριότητες.

Γ. *Απαιτήσεις εμπορίου, τεχνολογίας και αδειών (licensing), διαφόρων παραγωγών, μερισμάτων και εμβασμάτων καθώς και πολιτικές κινήτρων που «επιβάλλουν» αυξημένες εξαγωγές από μια φιλοξενούσα χώρα.*

Βλ. Multilateral Trade Negotiations, the Uruguay Round:

- «Submission by the United States», GATT Secretariat, MTV/GNG/NG/12/W/4, Geneva, 11 Ιουνίου 1987.
- «Submission by the Japanese Government», GATT Secretariat, MTV/GNG/NG/12/W/7, 23 Ιουνίου 1987.

οικονομικό χώρο του εθνικού κράτους και ενδυναμώνει τον αντίστοιχο εταιρικό χώρο. Από αυτή την άποψη, όχι μόνο μειώνεται δραστικά η αποτελεσματικότητα των διαδικασιών ελέγχου και παρακολούθησης για την τροποποίηση των όρων της επιχειρησιακής λειτουργίας ώστε να τους κάνουν πιο συμβατούς και κατάλληλους για καίριους αναπτυξιακούς στόχους, αλλά επίσης περιορίζεται ο συνολικός αναπτυξιακός ρόλος των κυβερνήσεων μέσω ειδικών διεθνών κανόνων.

Επιπρόσθετα με το ζήτημα των TRIMS που αναφέρθηκε παραπάνω, μια άλλη πρόσφατη σημαντική πρωτοβουλία στα πλαίσια των πολυμερών διαπραγματεύσεων στην GATT αφορά την φιλελευθεροποίηση του «εμπορίου υπηρεσιών». Αυτός ο τομέας εκπροσωπεί έναν από τους βασικούς «δευτερογενείς» χρήστες των μεγάλων τεχνολογικών αλλαγών. Επίσης αντιπροσωπεύει πάνω από το 40-45% του συνολικού ποσού των ξένων άμεσων επενδύσεων από τις μεγάλες επενδυτικές χώρες στην παγκόσμια οικονομία¹⁶.

Λόγω της φύσης και της ιδιαιτερότητας των υπηρεσιών των παραγωγικών δραστηριοτήτων, η διείσδυση στις ξένες αγορές απαιτεί την σαφή αναγνώριση ζητημάτων που αναφέρονται σε ειδικούς κλάδους και υποκλάδους. Τα τελευταία αφορούν τους διάφορους τύπους των προστατευτικών μέτρων τα οποία, σε διάφορους βαθμούς, εφαρμόζονται τόσο από τις βιομηχανικές όσο και από τις αναπτυσσόμενες χώρες με στόχο τον περιορισμό του βαθμού διείσδυσης των ξένων επιχειρήσεων σε διάφορους υποκλάδους των υπηρεσιών της εγχώριας αγοράς τους. Τέτοια μέτρα περιλαμβάνουν¹⁷:

- (α) προϋποθέσεις εγκατάστασης (που είναι καθοριστικές, μεταξύ άλλων δραστηριοτήτων, για τον τραπεζικό και ασφαλιστικό τομέα),
- (β) εμπόδια που σχετίζονται με τις συνθήκες λειτουργίας, τα οποία τείνουν να επηρεάζουν κύρια το κόστος της δημιουργίας επιχειρήσεων σε μια χώρα,
- (γ) εμπόδια που αφορούν την πρόσβαση ή το μέγεθος της επιχείρησης (ποσοτώσεις, αποκλεισμός από τις δημόσιες προμήθειες, αποκλεισμός από ορισμένες δραστηριότητες όπως είναι η αποδοχή καταθέσεων ταμειευτηρίου στις ξένες τράπεζες κ.λπ.) και
- (δ) μέτρα τα οποία δεν σχετίζονται άμεσα με ένα συγκεκριμένο υποκλάδο, αλλά τα οποία είναι δυνατό να έχουν αποφασιστική σημασία για τη λειτουργία αρκετών από αυτούς (για παράδειγμα, συναλλαγματικός έλεγχος, ζητήματα προσωπικού, διασυννοριακή ροή δεδομένων κ.λπ.).

Οι προηγούμενες σκέψεις εξηγούν την ολιστική φύση και τις ευρύτατες συνέπειες της στρατηγικής πολλών αναπτυσσόμενων οικονομιών κατά τη διάρκεια των προτεινόμενων διαπραγματεύσεων στη GATT, για το ενμέρει κακώς ονομαζόμενο ζήτημα της απελευθέρωσης του «εμπορίου» των υπηρεσιών. Το όλο ζήτημα

16. Βλ. UN - CTC, «Role of Transnational Corporations in Services, Including Transborder Data Flows», E/C. 10/1987/11, New York, 26 Ιανουαρίου 1987.

17. Βλ. Peat Marwich, «A Typology of Barriers to Trade in Services», mimeo., Ιούλιος 1986.

έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τους ισχυρούς λόγους για την «αιχμάλωτη» παραγωγή και τον προστατευτισμό, που αναφέραμε προηγουμένως για τις «πρωτογενείς» δραστηριότητες. Στην πραγματικότητα, το εμφανιζόμενο σύστημα είναι ουσιαστικά μια δυϊκή διάρθρωση των παγκόσμιων οικονομικών η οποία σε μεγάλο βαθμό εναρμονίζεται με τα συμφέροντα των τεχνολογικών ηγετών. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μιας άνισης αντιμετώπισης σε διεθνές επίπεδο, με σοβαρές επιπτώσεις στον εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας, αφορά τις νέες πρωτοβουλίες για τα ζητήματα της πνευματικής ιδιοκτησίας, με τα οποία θα ασχοληθούμε τώρα.

3.2. Η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας

Ο όλος τομέας της διεθνούς προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας είχε συνοδεύσει ευθύς εξ αρχής την ιστορία των προηγούμενων τεχνολογικών επαναστάσεων και την πρωτοβουλία την είχαν οι τότε τεχνολογικοί ηγέτες στη Δυτική Ευρώπη. Το βασικό θεμέλιο και οι κυρίαρχες αρχές αυτού του συστήματος εγκαθιδρύθηκαν αρκετά πριν από το τέλος του περασμένου αιώνα με τέτοιες θεμελιώδεις θεσμικές ρυθμίσεις όπως αυτές της Συνθήκης του Παρισιού του 1883 (για πατέντες και σχετικά ζητήματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας) καθώς και από τη Συνθήκη της Βέρνης το 1886 (για τα copyrights).

Τα τεχνολογικά επιτεύγματα, όμως, της οκταετίας του '70 και η επαναστατική επίδρασή τους μετέπειτα στα πεδία της μικροηλεκτρονικής και της βιοτεχνολογίας άλλαξαν ριζικά το περιβάλλον και τις αντίστοιχες θεσμικές απαιτήσεις. Τα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, οι ποικιλίες φυτών και οι βιολογικές εφευρέσεις συνιστούν προϊόντα που προσφέρονται πολύ περισσότερο για αντιγραφή. Κατά συνέπεια οι τεχνολογικοί ηγέτες δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη θέση ότι η ικανότητα αναπαραγωγής συνιστά ένα αυτοτελές κεφαλαιουχικό αγαθό το οποίο απαιτεί νομική προστασία. Αυτό προκάλεσε με τη σειρά του προσπάθειες για πολύ ισχυρότερους προστατευτικούς μηχανισμούς.

Ένα μέρος αυτής της προστασίας αφορά εντελώς νέες περιπτώσεις —όπως η διάταξη των μικροκυκλωμάτων των ημιαγωγών— οι οποίες απαιτούν νέες και *sui generis* μορφές κάλυψης της πνευματικής ιδιοκτησίας. Ακόμα κυριότερο, σ' ένα αριθμό λειτουργικών θεμάτων με σημαντικές, ουσιαστικές επιπτώσεις (για παράδειγμα, εντοπισμός της συγγραφικής πατρότητας, παραβίαση, δευτερογενής χρήση, ιδιωτική *versus* εμπορική χρήση κ.λπ.) οι υπάρχουσες και καθιερωμένες προβλέψεις έγιναν τελειώς ακατάλληλες κάτω από το φως των ριζικά νέων τεχνολογικών επιτευγμάτων και των εκτεταμένων οικονομικών τους επιπτώσεων.

Στα πλαίσια ενός τέτοιου νέου περιβάλλοντος, σημειώθηκε μια σημαντική κατάρρευση που αφορά την υπάρχουσα και βασική διάκριση ανάμεσα στις εφευρέσεις (που καλύπτονται από τις πατέντες) και την συγγραφική πατρότητα (που καλύπτεται από το copyright). Με την εμφάνιση των λειτουργικών έργων στα οποία ο συγγραφέας μπορεί να γράψει όχι μόνο για ένα κοινό ανθρώπων (δηλαδή, ένα βιβλίο, μια μουσική σύνθεση κ.λπ.) αλλά και για μια μηχανή (για παρά-

δειγμα, το λογισμικό, βάσεις δεδομένων, chip masks) τα νέα προϊόντα που βασίζονται στην πληροφορία δεν εναρμονίζονται πλέον στο παλιό νομικό πλαίσιο.¹⁸ Νέες διακρίσεις έπρεπε να δημιουργηθούν ανάμεσα στα έργα τέχνης (works of art), στα έργα στοιχείων (works of fact) και στα έργα λειτουργίας (works of function). Τα τελευταία αφορούν καινοτομίες που συνιστούν τις πρώτες κατασκευασμένες από άνθρωπο «άυλες μηχανές».

Έτσι βρισκόμαστε σήμερα σε ένα ιστορικό σταυροδρόμι όπου δρομολογείται ένα νέο σύνολο πρωτοβουλιών σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Σε διάστημα λίγων ίσως ετών, οι πρωτοβουλίες αυτές πιθανότητα θα επανακαθορίσουν ριζικά τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, στις παλιές και νέες δραστηριότητες σ' αυτό τον τομέα. Οι προκύπτουσες αλλαγές θα επηρεάσουν τις αντίστοιχες επιχειρηματικές πρακτικές, ιδιαίτερα αυτές των διεθνικών εταιριών, για πολλές μελλοντικές δεκαετίες που θα εκτείνονται και μέσα στον επόμενο αιώνα.

Η αναμφισβήτητη ηγεσία σ' αυτές τις πρωτοβουλίες για νέους θεσμούς και πολιτικές ανήκει στις ΗΠΑ, σ' ένα μεγάλο αριθμό τομέων, οι οποίοι έχουν ήδη επηρεάσει εθνικές νομοθεσίες σε μια σειρά άλλες αναπτυγμένες οικονομίες της αγοράς (όπως την Ιαπωνία και τη Γαλλία) καθώς και σε μερικές λιγότερο αναπτυγμένες χώρες (όπως η Βραζιλία και η Νότια Κορέα). Οι αρχές αυτών των πρωτοβουλιών βρίσκουν τώρα το δρόμο τους σε πολυμερείς συνδιασκέψεις, κυρίως με το νέο κύκλο διαπραγματεύσεων της GATT.

Σε διάστημα μικρότερο από πέντε έτη οι ΗΠΑ εισήγαγαν ένα καταγιγισμό σημαντικών και, από πολλές απόψεις, βασικά νέων εθνικών νομικών και θεσμικών μέτρων στο όλο πεδίο των θεμάτων που αφορούν την πνευματική ιδιοκτησία. Μερικά από αυτά αντιστρέφουν ή έρχονται σε αντίθεση με τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν επί πολλές δεκαετίες στο παρελθόν από τις ΗΠΑ, ενώ άλλα προσθέτουν εντελώς νέες διαστάσεις και αντιλήψεις. Τέτοιες πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν:

- (α) Την τροπολογία του 1980 στον Νόμο για το Copyright του 1976 που σαφώς παρέχει προστασία copyright στο λογισμικό.¹⁹
- (β) Τον Νόμο του 1984 για την Προστασία των Μικροκυκλωμάτων Ημιαγωγών, στο τμήμα 902 του οποίου εισάγεται μια κρίσιμη «ρήτρα αμοιβαιότητας» σε αντίθεση με την αρχή της «εθνικής αντιμετώπισης» που ισχύει σε άλλα αμερικάνικα ή πολυμερή όργανα.
- (γ) Την Διεθνή Πράξη Προστασίας Λογισμικού του 1985 η οποία επίσης περιλαμβάνει μια ρήτρα αμοιβαιότητας.

18. Βλ. Office of Technology Assessment, *Intellectual Property Rights in an Age of Electronics and Information*, US Congress, Washington D.C., 1985. Για μια ανάλυση από την άποψη των αναπτυσσόμενων χωρών βλ. Denis Borges Bardosa, «The Intellectual Property System», Brasilia, 1987, paper presented in the 1987 SELA meeting in Caracas on «The World Economy and Latin American Development: Problems and Prospects».

19. Για προκαταρκτικό σχολιασμό αυτής της πρωτοβουλίας βλ. Kolle, «Computer Software Protection: Present Situation and Future Prospects», *Copyright*, No. 13, 1977.

Παρά τις τεχνικές τους ιδιαιτερότητες, τα παραπάνω ακολουθούν το ολιστικό και συνολικό πλαίσιο της πολιτικής του Νόμου για το Εμπόριο και τους Δασμούς του 1984, καθώς και του Νόμου για την Εθνική Παραγωγικότητα και τις Καινοτομίες, επίσης του 1984. Αυτό το εξαιρετικά εντυπωσιακό και μοναδικά ολοκληρωμένο σύνολο πολιτικών των ΗΠΑ συγκροτεί τη βάση των τρεχουσών πολυμερών πρωτοβουλιών.

Οι συνθετότητες και η διαφορετικότητα των οικονομικών επιπτώσεων που δημιουργήθηκαν από τις σύγχρονες ριζικές τεχνολογικές αλλαγές συνεπάγονται, αναμφίβολα, ένα λαβύρινθο τεχνικών και εξειδικευμένων ζητημάτων στο αναδυόμενο νέο σύστημα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η κατανόηση των ουσιαστικών ζητημάτων, όμως, είναι αναγκαία για να κρίνουμε τη διαφοροποιημένη καταλληλότητα των αναδυόμενων νέων θεσμών και επιχειρηματικών πρακτικών. Οι τεχνολογικοί ηγέτες οικοδομούν ένα σύστημα τεσσάρων επιπέδων σ' αυτόν τον τομέα, που περιλαμβάνει τις ακόλουθες ευρείες κατηγορίες:

(α) Με δεδομένη την αυξημένη βαρύτητα της αξίας της πληροφορίας και της γνώσης σ' όλες τις σφαίρες της σύγχρονης ζωής, η κύρια επιδίωξη, που κατοχυρώνεται με τη χρήση του Αστικού και, ακόμη, και του Ποινικού Δικαίου, είναι η κάλυψη ενός όσο το δυνατόν ευρύτερου πεδίου των διάφορων γνωστικών στοιχείων κάτω από το πλέγμα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Αναζητούνται αποτελεσματικές δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες που να καθορίζουν και να ελέγχουν τα πρότυπα συμπεριφοράς στη χρήση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, όπως αυτό παρουσιάζεται σε σχέση με τα γνωστικά και πληροφοριακά στοιχεία που εμπλέκονται. Το κύριο δίλημμα συνδέεται με την ανάγκη για υποστήριξη και προώθηση επενδύσεων σε εφευρετική δραστηριότητα *versus* των απαιτήσεων και των συμφερόντων διανομής στη διάχυση της νέας τεχνογνωσίας.

Τα νέα θεμελιώδη πεδία όπου παρέχονται μονοπωλιακά προνόμια διαμέσου των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας αφορούν:

- εκτεταμένες προβλέψεις *copyright* για την προστασία του λογισμικού των υπολογιστών, των βάσεων δεδομένων και των σχετικών λειτουργικών έργων πληροφορικής,
- *suí generis* προστασία της *διάταξης των μικροκυκλωμάτων ημιαγωγών*, που θίγει τη βιομηχανική παραγωγή πολλαπλών δραστηριοτήτων τελικών χρηστών στην μεταποίηση,
- *προστασία της πατέντας* στις διαδικασίες και τα προϊόντα της βιοτεχνολογίας, συμπεριλαμβανομένων των μικροοργανισμών, καθώς και εκτεταμένη προστασία στις φαρμακευτικές και αγροχημικές διαδικασίες και προϊόντα, και
- *προστασία του εμπορικού απορρήτου* με την επέκταση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας σε πολλά άλλα τεχνικά και επιχειρηματικά πεδία πληροφορίας.

(β) Ένα κεντρικό χαρακτηριστικό του εξελισσόμενου συστήματος είναι η διεύρυνση των λύσεων στα πλαίσια του Αστικού Δικαίου, έτσι ώστε να ενσωματωθούν στοιχεία των τοπικών εμπορικών νόμων και των συνοριακών ελέγχων. Καθώς ένας καίριος στόχος των κατόχων της τεχνολογίας είναι ο επηρεασμός και ο

έλεγχος, με θεσμικά μέτρα, της διεθνούς κατανομής των κυριότερων οικονομικών δραστηριοτήτων, η προστασία δεν επιδιώκεται μόνο στην «πηγή» (για παράδειγμα, τοποθεσία της παραγωγής) αλλά επίσης και στο επίπεδο της διεθνούς «χρήσης» (για παράδειγμα, εισαγωγές σε «τρίτες» χώρες).

(γ) Το τρίτο επίπεδο στη δομή του νέου συστήματος περιλαμβάνει μια νέα πανοπλία μηχανισμών επιβολής, οι οποίοι έχουν εισαχθεί στη νομική δομή των ΗΠΑ (διαμέσου των ρητρών αμοιβαιότητας που αναφέρθηκαν παραπάνω) και βρίσκονται στη διαδικασία να προσαρμοστούν και να επεκταθούν στα διεθνή όργανα, μέσα από εξειδικευμένους νέους μηχανισμούς. Το τελευταίο συνεπάγεται προτάσεις για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση διαμέσου (i) υποχρεωτικών διαβουλεύσεων, (ii) διαδικασιών επίλυσης διαφορών (για παράδειγμα χρησιμοποιώντας το μηχανισμό της GATT) και (iii) νομικά επικυρωμένων εμπορικών περιορισμών, ως αντίποινων, οι οποίοι εξαρτούν την πρόσβαση άλλων προϊόντων και υπηρεσιών σε ορισμένες αγορές από τη «βελτίωση των μορφών συμπεριφοράς» τρίτων χωρών στους νέους όρους για την πνευματική ιδιοκτησία.

(δ) Το τελευταίο σημαντικό επίπεδο αναφέρεται στις νέες αντιλήψεις των σχετικών αντιμονοπωλιακών και anti-trust πρακτικών, οι οποίες εφαρμόζονται στα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, ιδιαίτερα στη νομοθεσία και στις πρακτικές των ΗΠΑ, έχουν λάβει χώρα σημαντικές αλλαγές προς την κατεύθυνση μιας σημαντικής μείωσης των συγκρούσεων μεταξύ των πρακτικών anti-trust και των προνομίων πνευματικής ιδιοκτησίας. Αυτή η μετατόπιση σε θέματα πολιτικής και στις βασικές αντιμονοπωλιακές αρχές είναι στην κατεύθυνση της ενίσχυσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των ιδιοκτητών της τεχνολογίας και των όρων που θέτουν στη χρήση και στην πώληση.

4. Συμπεράσματα

Η στρατιωτική υπεροχή και η οικονομική ισχύς επέτρεψαν στις ΗΠΑ να διαμορφώσουν, σε μεγάλο βαθμό, τη «νέα διεθνή οικονομική τάξη» μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η «τάξη» στηρίχτηκε σε ειδικούς κανόνες της οικονομικής συμπεριφοράς και σε θεσμικές λειτουργίες οι οποίες αφορούσαν καίρια ζητήματα της διεθνούς χρηματοδότησης και του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών. Για αρκετές δεκαετίες υπηρέτησαν το διπλό στόχο της διάλυσης των παλιότερων προτιμησιακών οικονομικών ζωνών που είχαν διαμορφωθεί κατά μήκος των αποικιακών γραμμών και της ενίσχυσης της παγκόσμιας παρουσίας των οικονομικών συμφερόντων των ΗΠΑ.

Από τα μέσα της δεκαετία του 1980 ένα νέο σύνολο πολυμερών πρωτοβουλιών είχε αναληφθεί, δημιουργώντας νέες συνθήκες για τη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Σ' αυτή την περίπτωση η επιβράδυνση και δομικές ανισορροπίες που προκλήθηκαν από ωριμάζουσες τεχνολογίες προηγούμενων εποχών και ριζικές τεχνολογικές αλλαγές που σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας εποχής, από

κοινού αντιπροσωπεύουν έναν κύριο άξονα γύρω από τον οποίο αναπτύσσονται οι νέες πρωτοβουλίες.

Δυο σημαντικές διαφορές υπάρχουν που διακρίνουν τις νέες συνθήκες από τις παλαιότερες:

Πρώτο, οι νέες πρωτοβουλίες προωθούνται σε μια παγκόσμια οικονομική σκηνή που χαρακτηρίζεται από διάφορους βαθμούς πολυπολικότητας στις αντίστοιχες οικονομικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα με τις αλλαγές στη σχετική διαπραγματευτική ισχύ, τα συγκρουόμενα συμφέροντα δημιουργούν διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε ομάδες χωρών.

Έτσι, όχι μόνον δεν υπάρχει πλέον μια μόνο χώρα η οποία να δρα σαν η καθοδηγητική δύναμη όπως γινόταν στην πρώιμη μεταπολεμική περίοδο, αλλά επίσης δεν υπάρχει ούτε καθαρή, ούτε ενιαία διαφοροποίηση Βορρά-Νότου σ' όλα τα πεδία των συγκρούσεων. Αντ' αυτού, συναντώνται ειδικές συγκρούσεις «Βορρά-Βορρά» και ένας αριθμός σημαντικών συγκρούσεων «Βορρά-Νότου». Στην πρώτη περίπτωση γίνεται προσπάθεια να διευθετηθούν διμερώς (όπως στην περίπτωση των συμφωνιών για την υψηλή τεχνολογία μεταξύ των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας) ή να αποκλεισθούν από την πολυμερή και οικουμενική αντιμετώπιση (όπως γίνεται στην περίπτωση της ΕΟΚ στα θέματα της γεωργίας). Αντίθετα ο προστατευτισμός και η απελευθέρωση των αγορών χρησιμοποιείται ανισόμερα στις σχέσεις «Βορρά-Νότου». Πολύ ώριμες βιομηχανίες καθώς και τεχνολογίες που συνιστούν τον πυρήνα των νέων τεχνολογιών προστατεύονται στο «Βορρά» ενώ ποικίλες μορφές πρόσβασης στην αγορά αναζητούνται στο «Νότο», ο οποίος αντιμετωπίζει ένα διαφορετικό ορίζοντα προστατευτικών προτιμήσεων.

Η δεύτερη διαφοροποίηση μεταξύ των παλιών και των νέων πολυμερών θεσμικών ρυθμίσεων αφορά την επέκταση της κάλυψης από τη χρηματοδότηση και το εμπόριο των αγαθών σε ζητήματα αγορών νέων συντελεστών και πρόσβασης κεφαλαίου. Έτσι οι ξένες άμεσες επενδύσεις, το εμπόριο στην τεχνολογία, οι υπηρεσίες του παραγωγού, η πνευματική ιδιοκτησία και τα θέματα που σχετίζονται με τη διαχείριση των πληροφοριών τίθενται κάτω από νέους πολυμερείς κανόνες παραδεκτής συμπεριφοράς. Επιπλέον, διάφορες κυβερνητικές πολιτικές, που πηγαίνουν πέρα από τους δασμολογικούς φραγμούς, τίθενται κάτω από στενότερη πολυμερή εξέταση. Αυτό συνιστά μια μεγάλη προσπάθεια να παρέμβουν στα αναπτυξιακά πρότυπα τα οποία συνοδεύουν την διάχυση της τεχνολογίας και το τεχνολογικό άλμα, με στόχο να διαχειριστούν και να επηρεάσουν τον αναδυόμενο νέο διεθνή καταμερισμό της εργασίας.